

Latvijas ES 2030 redzējums

Ceļā uz nākotnes izaicinājumiem
gatavu Eiropas Savienību

Redaktori: Aleksandra Palkova un Dr. Kārlis Bukovskis

Latvijas ES 2030 redzējums

Ceļā uz nākotnes izaicinājumiem
gatavu Eiropas Savienību

Redaktori: Aleksandra Palkova un Dr. Kārlis Bukovskis

Latvijas Ārpolitikas institūts (LĀI)
Adrese: Pils iela 21, Rīga, Latvija, LV-1050
www.liia.lv

**Sadarbībā ar Latvijas Republikas
Ārlietu ministriju**

Ārlietu ministrija

Zinātniskie redaktori:
Aleksandra Palkova un Dr. Kārlis Bukovskis

Autori: Māris Ceperītis, Dr. Marija Golubeva, Dr. Ieva Pakere,
Aleksandra Palkova, Dr. Inna Šteinbuka, Valdis Zatlers
Projekta vadītāja: Aleksandra Palkova

Publikācijā paustie autoru viedokļi neatspoguļo Latvijas
Ārpolitikas institūta, Latvijas Republikas Ārlietu ministrijas
vai kādas citas institūcijas oficiālo nostāju.

Latviešu valodas korektore: Līga Elizabete Balode
Vāka dizains un makets: Oskars Stalidzāns

© Rakstu autori, 2024
© Oskars Stalidzāns, makets, 2024

ISBN: 978-9934-567-95-7
UDK 061.1EU
Ei72

Saturs

Priekšvārds	5
BAIBA BRAŽE	
Ievads: Pārvarot tagadnes un nākotnes izaicinājumus ES	7
ALEKSANDRA PALKOVA	
I Eiropas Savienība nākotnes ģeopolitiskā kontekstā	11
VALDIS ZATLERS	
II Eiropas Savienības stratēģiskās prioritātes ekonomikā 2024–2029	19
DR. INNA ŠTEINBUKA	
III Klimats: globālās zaļās pārejas līderība	32
DR. IEVA PAKERE	
IV Paplašināšanās: jaunu dalībvalstu uzņemšana stiprākai Savienībai	43
DR. MARIJA GOLUBEVA	
V Drošība: stabilitātes nodrošināšana mainīgajā pasaulē	52
MĀRIS CEPURĪTIS	
Rekomendāciju kopsavilkums	64
Biogrāfijas	70

Priekšvārds

Baiba Braže,
Latvijas Republikas ārlietu ministre

2024. gadā atzīmējam Latvijas dalības Eiropas Savienībā un NATO divdesmito gadadienu. Šo divdesmit gadu laikā Latvija ir integrējusies Eiropas Savienības kodolā, kopā ar citām dalībvalstīm virzot Eiropas Savienības darbākārtību. Šobrīd, kad norisinās jau trešais gads kopš Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā, Eiropas Savienībai ir jāpieņem izšķiroši, drosmīgi lēmumi, lai stiprinātu savas pozīcijas uz globālās skatuves un aizsargātu savas ģeopolitiskās intereses. Latvijas kā nu jau nobriedušas dalībvalsts pienākums ir dot savu pienesumu Eiropas nākotnes redzējumam.

Krievijas agresija pret Ukrainu ir būtiski izmainījusi Eiropas Savienības dienaskārtību – arvien pieaugoša loma ir drošības un aizsardzības dimensijai. Mūsu pienākums ir turpināt sniegt visaptverošu atbalstu Ukrainai cīņā pret agresoru, kā arī nodrošināt savas drošības vajadzības. Protams, to iespējams paveikt tikai ar NATO kā galveno drošības garantu, bet Eiropas Savienība var sniegt ieguldījumu, piešķirot līdzekļus, attīstot aizsardzības industriju, veicinot militāro mobilitāti un stiprinot sabiedrības noturību. Svarīgākais šajā procesā ir izvairīties no jebkādu funkciju dublēšanas.

Krievijas karš Ukrainā ir veicinājis vienotu Eiropas izpratni un jaunu atbalstu paplašināšanās politikai. Mēs principiāli atbalstām Ukrainu,

Moldovu un citas kandidātvalstis ceļā uz Eiropas nākotni. Vienlaikus svarīgi uzsvērt, ka paplašināšanās ir un būs kritērijos balstīts process un kandidātvalstīm ir jāizpilda visi nosacījumi attiecībā uz tiesiskumu, vērtībām un iekšējām reformām. Tas nenotiks rīt, bet tas ir mūsu interesēs palīdzēt ar ekspertīzi, pieredzi un politisko gribu. Mājasdarbi ir arī Eiropas Savienības pusē – mums jābūt gataviem paplašināties un jāveic nepieciešamās institucionālās reformas.

Lai spētu saglabāt savu lomu un ietekmi pasaulē, kā arī nodrošināt labākus dzīves apstākļus saviem iedzīvotājiem, mums ir nepieciešams veicināt Eiropas Savienības ekonomisko izaugsmi un konkurētspēju. Tādēļ strādāsim, lai piesaistītu jaunas investīcijas, radītu izdevīgāku uzņēmējdarbības vidi un vienlaikus veicinātu aizplūstošo investīciju atgriešanos Eiropas Savienībā. Mūsu uzdevums ir panākt arī birokrātiskā sloga mazināšanu uzņēmumiem, kam jābūt par prioritāti jaunās Eiropas Komisijas dienaskārtībā.

Nedrīkstam aizmirst arī par mūsu izvirzītajiem mērķiem klimata un vides politikā, jo klimata pārmaiņu radīto seku mazināšana ir mūsu nākotnes labklājības interesēs. Protams, zaļajai un digitālajai pārejai ir jābūt iekļaujošai un tai ir jāmazina nevienlīdzība, taču tā ir arī iespēja, kas ļauj industrijām attīstīties un pilnveidoties, rodot arvien jaunus un inovatīvus risinājumus.

Kontekstā ar pieaugošo ģeopolitisko nestabilitāti un institucionālā cikla nomaiņu Eiropas Savienībā, mūsu redzējums par Eiropas Savienības nākotni ir skaidrs – Latvijas interesēs ir spēcīga, labklājīga un vienota Eiropas Savienība. Mūsu iedzīvotāji sagaida aktīvu Latvijas līderību un ieguldījumu šī mērķa sasniegšanai.

Ievads

Pārvarot tagadnes un nākotnes izaicinājumus ES

Aleksandra Palkova

Eiropas Savienība (ES) jau ilgu laiku tika uzskatīta par stabilitātes un sadarbības etalonu, taču tagad tā cīnās ar daudzām neatliekamām problēmām. Tās svārstās no populisma pieauguma un pieaugošas politiskās sadrumstalības dalībvalstīs līdz ārējiem spiedieniem, piemēram, klimata pārmaiņām, migrācijas krīzēm un globālās varas dinamikas attīstībai. Lai saglabātu savu ietekmi un nodrošinātu nepārtrauktu integrāciju, ES ir ne tikai jārisina pašreizējās problēmas, bet arī jāpielāgojas nākotnes nesekundīgām. Šajā ievadā ir aplūkotas divas galvenās jomas: mūsdienu izaicinājumi un pārskats par nozīmīgiem notikumiem un izmaiņām, kas veido ES trajektoriju.

Mūsdienu ģeopolitiskā un sociāli ekonomiskā situācija rada unikālu izaicinājumu kopumu Eiropas Savienībai, un katrs no tiem pārbauda tās institūciju noturību un apņemšanos saglabāt vienotību dalībvalstu vidū. Viens no aktuālākajiem izaicinājumiem ir ES reakcija uz mainīgo drošības vidi, jo īpaši ņemot vērā Krievijas neizprovocēto agresiju pret Ukrainu. Krievijas karš ir ne tikai destabilizējis reģionu, bet arī izaicinājis ES pamatvērtības. Savienības kolektīvā reakcija, ko raksturo bezprecedenta sankcijas, militārā palīdzība un diplomātiskie centieni, ir uzsvērusi gan tās ārpolitikas instrumentu stiprās puses, gan ierobežojumus. Šis brīdis ir uzsvēris vajadzību pēc dziļākas integrācijas tādās jomās kā aizsardzības un drošības politika, uzsverot vajadzību pēc stingrākiem mehānismiem, lai reaģētu uz ārējiem draudiem. ES centienus panākt stratēģisku autonomiju, jo īpaši aizsardzībā, parāda tādas iniciatīvas kā Pastāvīgā

strukturētā sadarbība un Eiropas Aizsardzības fonds. Šīs programmas atspoguļo Savienības apņemšanos veidot savu spēju rīkoties neatkarīgi, vienlaikus saglabājot spēcīgas partnerattiecības ar NATO, jo īpaši mainīgā globālās drošības vidē.

Vienlaikus ES saskaras ar vajadzību no jauna definēt savu enerģētikas politiku, ko veicina divējāds spiediens – panākt klimata neitralitāti un samazināt atkarību no ārējiem enerģijas avotiem. Karš Ukrainā ir licis steidzami pārvērtēt ES enerģētikas situāciju, jo īpaši attiecībā uz tās atkarību no Krievijas dabas resursiem. Šīs pārejas centrā ir Eiropas Zaļais kurss, kā ambiciozs mērķis ir līdz 2050. gadam kļūt par pasaulē pirmo klimatneitrālo kontinentu. Tomēr, lai līdzsvarotu tūlītēju vajadzību pēc energoapgādes drošības ar ilgtermiņa ilgtspējības mērķiem, ir nepieciešama delikāta koordinācija starp dalībvalstīm, no kurām katra saskaras ar atšķirīgu ekonomisko un sociālo realitāti. Šīs konkurējošās prasības pārbauda arī ES vadošo lomu globālajā klimata pārmaiņu jomā, jo tā virzās uz zaļo pārveidi, vienlaikus nodrošinot, ka neviena dalībvalsts netiek nesamērīgi ietekmēta.

Arī ES iekšējo dinamiku raksturo mainīgas politiskās situācijas. Tādas dalībvalstis kā Ungārija un Polija ir bijušas strīdu centrā par demokrātisko normu un tiesu neatkarības samazināšanos, izraisot spriedzi ar ES iestādēm par finansējumu, pārvaldību un kopīgu vērtību ievērošanu. ES reagē uz šiem iekšējiem izaicinājumiem, koncentrējoties uz dialogu un juridiskiem mehānismiem, lai nodrošinātu atbilstību, bet jautājums par to, kā saglabāt vienotību arvien šķeltākajā politiskajā vidē, joprojām ir aktuāls. Vienlaikus ES virza uz priekšu savu digitālo pārveidi, izmantojot tādas iniciatīvas kā digitālā desmitgade un Eiropas datu stratēģija. Šo centienu mērķis ir aizsargāt Eiropas digitālo suverenitāti, veicinot inovācijas, datu privātumu un kiberdrošību – kritiskās jomas arvien vairāk savstarpēji saistītā un tehnoloģiski virzītā pasaulē. ES uzdevums ir nodrošināt, lai tās digitālā un zaļā pāreja savstarpēji pastiprinās, radot iespējas ilgtspējīgai izaugsmei, vienlaikus aizsargājot tās pilsoņu tiesības digitālajā laikmetā.

Tajā pašā laikā ES ir jācīnās ar Covid-19 pandēmijas ilgstošajām sekām, kas atklāja veselības sistēmu, ekonomikas struktūru un pārvaldības ievainojamību. Atveseļošanās process, ko atbalsta ES bezprecedenta finanšu iniciatīvas, piemēram, *NextGenerationEU* atveseļošanas fonds,

uzsver Savienības spēju būt solidārai krīzes laikā. Tomēr nevienlīdzīgā ekonomikas atveseļošanās dalībvalstu vidū ir radījusi bažas par pieaugošo plaisu starp ekonomiski spēcīgākiem un vājākiem reģioniem, kas apšaubā ES apņemšanos ievērot kohēziju un solidaritāti. ES ir demonstrējusi ievērojamu noturību, saskaroties ar šīm vienlaicīgajām krīzēm, pielāgojot savu institucionālo sistēmu un pārvaldības mehānismus, lai efektīvi reaģētu. No eirozonas krīzes līdz pandēmijai un ģeopolitiskajai spriedzei ES spēja mācīties no šīm krīzēm ir nostiprinājusi tās vispārējo krīžu pārvarēšanas spēju un ilgtermiņa stabilitāti.

Iepriekšējā desmitgade Eiropas Savienībai kopumā ir bijusi transformējoša. Viens no šī perioda nozīmīgākajiem notikumiem ir bijis Apvienotās Karalistes lēmums izstāties no ES – brīdis, kas pārbaudīja Savienības noturību un radīja dziļus jautājumus par tās nākotni. *Brexit* iezīmēja pagrieziena punktu ne tikai kā pirmā reize, kad dalībvalsts izstājās no Savienības, bet arī kā simbols plašākai spriedzei starp nacionālo suverenitāti un Eiropas integrāciju. Lai gan sarunu process par Apvienotās Karalistes aiziešanu bija sarežģīts un bieži vien strīdīgs, ES ir parādījusi atjaunotu vienotības apņemšanos, demonstrējot savu institūciju spēku un kolektīvās rīcības vērtību, saskaroties ar grūtībām. Tāpat ES ir nostādījusi sevi priekšgalā globālajā atbildē uz klimata krīzi, un Eiropas Zaļais kurss ir vērienīgākā klimata politikas programma tās vēsturē. Pēdējo desmit gadu laikā ES ir attīstījusi savu vadošo lomu vides politikā, apņemoties ievērojami samazināt siltumnīcefekta gāzu emisijas un veicināt ilgtspējīgu enerģiju. Tomēr šīs politikas īstenošana joprojām ir izaicinājums, jo dalībvalstis cīnās ar ekonomiskajām un sociālajām izmaksām, kas rodas, pārejot uz ekonomiku ar zemu oglekļa emisiju līmeni. Arī migrācija joprojām ir strīdīgs jautājums arī ES, jo dalībvalstis turpina cīnīties ar atšķirīgām perspektīvām patvēruma politikā un robežu pārvaldībā. Lai gan ar tādiem centieniem kā Jaunais migrācijas un patvēruma pakts cenšas panākt saskaņotāku un koordinētāku reakciju, joprojām pastāv spriedze starp valstīm saistībā ar sloga sadali un integrāciju, kas apšaubā plašāko ES mērķi veicināt vienotību un dalītu atbildību.

Publikācija “Latvijas ES 2030 redzējums: ceļā uz nākotnei gatavu Eiropas Savienību” sniedz visaptverošu ietvaru, lai risinātu aktuālākās problēmas un iespējas, ar kurām Eiropas Savienība (ES) saskarsies nākamajā

desmitgadē. Krājumā ir apkopoti ekspertu viedokļi par kritiskām jomām, kas veidos Savienības nākotni, piedāvājot detalizētu ieskatu un stratēģiskus risinājumus politikas veidotājiem, akadēmiķiem un ieinteresētajām personām. Tā šīs publikācijas ietvaros izcili Eiropas Savienības un ārpolitisko procesu pārzinātāji risina Latvijas interešu Eiropas Savienībā aktuālākos jautājumos.

Bijušais Latvijas prezidents Valdis Zatlers sadaļā par ES turpmāko lomu globālajā kontekstā sniedz ģeopolitisko skatījumu. Viņš analizē varas maiņas dinamiku starp tādiem globāliem dalībniekiem kā ASV, Ķīna un Krievija, kā arī to, kā ES var pārvarēt šos izaicinājumus, lai saglabātu savu stratēģisko autonomiju un vadību. Dr. Inna Šteinbuka iedziļinās ES ekonomikas prioritātēs 2024.–2029. gadam, apspriežot iniciatīvas, kuru mērķis ir veicināt ilgtspējīgu izaugsmi, inovāciju un konkurētspēju. Dr. Šteinbuka uzsver digitālās transformācijas un zaļo ekonomikas modeļu nozīmi, pozicionējot ES kā pasaules līderi šajās jomās. Dr. Marijas Golubevas veidotajā nodaļā par paplašināšanos tiek pētīta jaunu dalībvalstu uzņemšanas stratēģiskā un politiskā nozīme. Viņa apgalvo, ka paplašināšanās ne tikai stiprina Savienības iekšējo kohēziju, bet arī palielina tās ietekmi uz globālo skatuvi. Dr. Golubeva analizē potenciālos jaunus dalībniekus un nosacījumus, kas nepieciešami to veiksmīgai integrācijai. Dr. Ieva Pakere sadaļā par klimata pārmaiņām uzsver ES līderpozīciju globālajā klimata politikā, koncentrējoties uz zaļo kursu un centieniem pāriet uz oglekļa neitrālu ekonomiku. Dr. Pakere iezīmē galvenos politikas virzienus un mērķus, kuru mērķis ir ES padarīt par pionieri cīņā pret klimata pārmaiņām gan vietējā, gan starptautiskā mērogā. Drošība ir galvenā tēma Māra Cepurīša veidotajā nodaļā, kurā aplūkots, kā ES var saglabāt stabilitāti arvien nestabilākajā pasaulē. M. Cepurītis risina gan iekšējās, gan ārējās drošības izaicinājumus, sākot no migrācijas un terorisma līdz sadarbībai kibernetiskās drošības un aizsardzības jomā, piedāvājot risinājumus drošākai un izturīgākai Savienībai.

I

Eiropas Savienība nākotnes ģeopolitiskā kontekstā

Valdis Zatlers

Mūsdienu pasaule ir iegājusi totālas neskaidrības un nenoteiktības laikmetā, kas būtiski atšķiras no aukstā kara laikmeta. Aukstais karš, kā sākumu iezīmēja Kubas (1962) krīze attiecībās starp ASV un PSRS, faktiski bija kontrolētas konfrontācijas laikmets. Globālā konfrontācija sākās jau pēc Otrā pasaules kara beigām, bet tā bija stihiska un haotiska, līdz Kubas krīze lika lielvarām saprast, ka tā var novest līdz cilvēcei katastrofālām sekām. Lielvaru zināms kompromiss ar sekojošu kodolieroču atvilkšanu no Kubas un Turcijas radīja jaunu situāciju ar tiešo telefona līniju starp Vašingtonu un Maskavu kā instrumentu neparedzētu sadursmju novēršanai un reizē arī simbolu jaunajai izpratnei par pasaules kārtību. Parādījās tāds termins kā “detente”, atslābums un paritātes princips lielvalstu attiecību veidošanā, par globālas stabilitātes galveno mērķi kļūstot spēka līdzsvaram starp ASV un PSRS. Tas pavēra ceļu vairākiem bruņojuma kontroles un pat samazināšanas līgumiem. Kā piemērs var kalpot Kodolieroču neizplatīšanas līgums (1968–1970). Veidojās bipolāra pasaule ar bipolāru kontrolētu konfrontāciju. Eiropā stabilitāti ievērojami palielināja Helsinku vienošanās (1975). Rietumvācija sāka Vilija Branta austrumu politiku. Visi tie bija pozitīvi soļi, kas lēnām virzīja pasauli tuvāk ilgstošam mieram.

Sabrūkot PSRS un līdz ar to bipolārajai pasaules kārtībai, monopolārā pasaule sevi neattaisnoja. Sākās runas par multipolāru pasauli kā par ļoti progresīvu un efektīvu pārmaiņu. Taču, neskatoties uz pozitīvo retoriku no daudzu pasaules līderu mutēm, pasaule nonāca pie multipolāras

sacensības. Vēl vairāk, pie daudzpolāras nekontrolētas konfrontācijas, kas stipri ievainoja starptautisko likumu un starptautisko līgumu prestižu un pielietojamību. Terminu paritāte kā mērķi nomainīja cits mērķis – dominance pār citām lielvarām. Pasaulē vairs nav spēkā visaptveroši, respektēti ieroču kontroles līgumi. Ir palikuši tikai daži reģioni, kas respektē starptautisko likumu varu. Pastāv realitāte, kur ANO vēl tiek piesaukta kā pamats pasaules kārtībai. Bet rodas iespaids, ka tikai tāpēc, ka ANO praktiskajā lielvalstu dzīvē ir maza ietekme. Vajadzīga ir vienīgi ANO Drošības padome, kur lielvaras var demonstrēt savas veto tiesības.

1. Kāds raksturs Eiropas Savienībai būs nākotnē?

Šī pasaules kārtība bez kārtības kādu dienu beigsies. Bet kādi varētu būt iespējamie attīstības scenāriji, un ko līdz tam darīt Eiropas Savienībai, lai saglabātu savas vērtības un vietu nākotnes pasaulē? Kā nonākt atpakaļ vismaz pie kontrolētas konfrontācijas, lai vēl tālākā nākotnē varētu veidot sadarbībā un likuma varā balstītu pasaules kārtību? Panākt uzticību un savstarpēju respektu starp šodienas lielvaru poliem būtu loģiski, bet praktiski neiespējami vēsturisko sentimentu un politiskās augstprātības dēļ. Vēsture un cilvēka daba pierāda, ka alianses, kurās ir vairāk par diviem dalībniekiem, ik pa brīdim pārgrupējas pēc izdevīguma principa. Liekas, ka vieglākais ceļš ir valstu grupēšanās ap diviem spēcīgākajiem globāliem varas centriem, atkal veidojot divu polu pasauli. Skan vilinoši, bet, zinot lielās interešu atšķirības starp BRICS valstīm vai Šanhajas sadarbības organizācijas valstīm, tas nebūs viegls un īss ceļš. Grūti iedomāties šāda modeļa ilgtspēju tuvākā nākotnē.

Eiropas Savienībai ir jāattīsta ne tikai skaidra vīzija savai ekonomiskajai, politiskajai un militārajai attīstībai, bet arī jāapzinās ES vieta un ietekme nākotnes ģeopolitiskajā sistēmā. ES ir jārada finanšu, ekonomiskās, politiskās un militārās spējas, kas pasaulē tiktu nopietni respektētas. Ar apziņu, ka ES ir visattīstītākais multilaterālas pārvaldības piemērs,

būs par maz. Spēcīgai Eiropai ir jābūt gatavai globālai konkurētspējai un jebkura tipa konfrontācijai. Šodien ES lielākā vērtība un panākums ir stipra un stabila ētiski kulturāla identitāte. Tieši uz šīs identitātes bāzes ir jābalsta Eiropas nākotne.

ES joprojām attīstās kā daudznacionāla vairāku ātrumu valstu savienība. Ir dalībvalstis, kuras veido ES integrācijas kodolu. Tās lieto kopējo valūtu eiro, ir Šengenas zonas dalībnieces, NATO dalībvalstis. Nav svarīgi, vai tās ir ekonomiskas lielvalstis kā Vācija vai nelielas ekonomikas kā Latvija. Būtiski ir tas, ka tās veido vienotu teritoriju bez robežkontroles, dzīvo vienotā finanšu telpā, un tām ir labi integrēta kolektīvās drošības organizācija. Būt ES kodolā nozīmē arī atbildību par ES nākotni. Būt ES nākotnes vīzijas aktīvām veidotājām. Apzināties nākotnes globālos izaicinājumus. Šeit liela loma ir katrai dalībvalstij, jo lielām valstīm bieži ir piesardzīga uz interesēm balstīta nākotnes politika. Tas bieži noved pie izvairības, neizlēmības un stagnācijas. Mazajām valstīm vienīgās intereses ir globāli spēcīga uz vērtībām balstīta ES. Mēs esam galvenie aktīvie vērtību sargi daudzveidīgajā Eiropā. Sašķoboties pamatvērtībām, ES neizbēgami kļūs vāja.

Kā katrai stiprai būvei, ir nepieciešama droša zeme pamatiem, kur to būvēt. ES kontekstā tā ir teritorija, kas aptver visu ģeogrāfiski vienoto Eiropu no Balkāniem līdz Ukrainai un Moldovai. Tas ir mērķis, kas ir jāīsteno, nevis jāmeklē iemesli, kāpēc to nevar izdarīt, vai kāpēc mērķa sasniegšana ir jāatliek uz vēlāku laiku. Paplašināšanos Balkānos traucē pseidošķēršļi, Moldovā un Ukrainā kara faktors, Gruzijā ģeogrāfiska un politiska atsvešināšanās, kas diemžēl ir objektīvs fakts. Vienota ES vienotā Eiropā ievērojami uzlabos drošības situāciju un nostiprinās kopējo ES tirgu. Tā izbeigs arī politisko nestabilitāti kandidātvalstīs, kur koķetērija ar saukli "Eiropa mūs negrib" bieži traucē ekonomiskajai attīstībai un tautas labklājības celšanai. Beigsies arī runas par dažādām trešo valstu nevēlamajām ietekmēm šajos reģionos un runas par iespējamiem konfliktiem Balkānos.

Mums ir jābūt drosmīgiem pateikt pasaulei: "Tā ir mūsu teritorija." Ja reiz ir pasludināts kandidātvalsts statuss, ir jādara viss, lai ES vadītu un stimulētu šo procesu. Paplašināšanās nogurums ir vāja atruna. Ir aktīvi jārikojas. Eiropas nākotne izšķiras ne tikai Krievijas kara pret Ukrainu frontē. Tā izšķiras pašas ES mērķtiecībā un izlēmībā. Ja ES paplašināšanai ir

nepieciešama pašas ES reforma, par to ir jāsāk runāt un diskutēt tūlīt. Kā rāda vēsturiskā pieredze, vienprātības panākšana multilaterālajā ES prasa laiku. Vēsture apliecina, ka katrs grūts lēmums ir bijis solis uz priekšu ES nostiprināšanā. ES politiskajai sistēmai jāspēj ātri reaģēt uz pasaules izaičinājumiem. Pašreizējā ES ārpolitikas veidošanas struktūra ir mazefektīva. Tai pietrūkst skaidra politikas veidošanas mehānisma. ES ārpolitika ir jāveido dalībvalstīm skaidri izprotamā veidā, un tai jābūt vērstai uz ES kopējām un katras dalībvalsts interesēm. Ungārijas piemērs rāda, ka pašreizējais ES ārpolitikas instruments šīm prasībām kalpo vāji.

2. Kāda ekonomika jāliek ES spēcīgas nākotnes pamatā?

Katra organisma labai darbībai ir vajadzīga spēcīga asinsrite. ES gadījumā tā ir stabila, dinamiska un vienota finanšu sistēma. Neskatoties uz to, ka eiro ieviešana bija ne sevišķi labi sagatavots politisks lēmums, eiro ar katru gadu kļūst par spēcīgāku un labāk pārvaldītu starptautiski respektētu valūtu. Taču eiro ir tālu no tā, lai globāli spētu līdzināties ASV dolāra ietekmei. Daudzām ES dalībvalstīm eiro globālā loma liekas mazsvarīga, varbūt pat neiespējama. Patiesībā ES daudzās lietās valda ģeopolitisks provinciālisms. Mūsu kronas, mūsu zloti ir svarīgāki par Eiropas kopējo lietu. Tādām ekonomiski attīstītām valstīm kā Zviedrija, Dānija un Polija būtu jākļūst par vienotas ES valūtas lietotājām. Šis būs būtisks politisks lēmums ar ļoti lielu pozitīvu ietekmi ES nākotnē.

Dalībvalstīm nevajadzētu būt tik savtīgām šodienas ģeopolitiskajā situācijā. Diemžēl šo ES tik būtisko lēmumu traucē pieņemt nacionālpopulisms un nacionālegoisms. Mērķis izveidot eiro kā vienu no globālajām rezerves valūtām nav vienā dienā sasniedzams. Neaizmirsīsim, ka tā būs arī tieša konkurence ar ASV dolāru. Globālās rezerves statuss dod lielu ietekmi uz globālajiem procesiem. Eiropai tas ir vitāli svarīgi, ja gribam veiksmīgi konkurēt nākotnē. Ķīna ir izvirzījusi skaidru mērķi panākt, lai tās nacionālā valūta juaņa kļūtu par globālu rezerves valūtu. Šobrīd tam

traucē Ķīnas iekšzemes finanšu sistēmas neatbilstība Rietumu pasaules finanšu sistēmas standartiem. Pēc pašu ķīniešu aprēķiniem tas prasīs aptuveni desmit gadus. Zinot ķīniešu mērķtiecību, tas tā arī notiks. Ķīniešiem ir apnikuši ne pārāk veiksmīgie mēģinājumi norēķināties nacionālās valūtās un bartera tirdzniecība. ES nevar atļauties aizrauties tikai ar savām iekšējām problēmām. Neviena nav spējīgs atbildēt uz jautājumu, vai nākotnē pasaulei būs nepieciešamas trīs vai vairākas rezerves valūtas. Ja negribam palikt iepakaļ, ES valūtai jāklūst globāli spēcīgai līdzās ASV dolāram un potenciāli augošai Ķīnas juaņas ietekmei. Nevajag arī aizmirst, ka Indija savas globālās pretenzijas vēl nav pieteikusi.

Protams, ES ekonomisko varenību var nodrošināt tikai dinamisks, vienots Eiropas tirgus. Daudzi teiks, ka tāds jau eksistē un veiksmīgi funkcionē. Daudz darīts pie digitālā tirgus ieviešanas. Tomēr ir vieta daudziem uzlabojumiem. Slēpts un neslēpts protekcionisms vēl plaukst un zeļ. Bieži tiek pieņemti likumi, kas ierobežo brīvu konkurenci, darbaspēka brīvu kustību ES. Ir vērts pieminēt autopārvadātāju likumisko regulējumu, kas ir pilnīgi nelōģisks un nesaimniecisks. Vēl ir daudz juridisku šķēršļu un kulturālu aizspriedumu, kas būtu jālikvidē. Pat tāda vienkārša lieta kā Šengenas zona. Rumānija un Bulgārija joprojām tikai daļēji ir tai pievienojusies. Jautājums – kāpēc? Kamdēļ tikai daļēji? It kā nebūtiski, bet tomēr vienotai Eiropai ļoti svarīgi. Lielākā daļa cilvēku to ikdienā nepamana. Kas darāms Rumānijai un Bulgārijai pašām? Kas ir citu ES valstu piesardzības vai varbūt kaprīzes pamatā? Ja tā ir migrācija, godīgi jāatzīst, ka migrācijas krīzes sākumā “vecā” Šengena nebūt nebija tai gata. Katra jauna dalībvalsts rada ekonomisku satraukumu, kā tas ietekmēs konkurenci kādā no nozarēm. Attīstību var nodrošināt tikai brīva konkurence un inovatīva pieeja biznesa darbībai. Mēs visi gribam ērtāk un lētāk, bet bez konkurences to nepanākt. Vēl joprojām ES ir tieksme pēc ierastās komforta zonas. Taču pasaule mainās, un mūsu komforta zona var pārvērsties diskomfortā mūsu pašu bezdarbības rezultātā. ES kopējais tirgus būs konkurētspējīgs tikai tad, kad spēš ātri reaģēt uz globālajiem izaicinājumiem. Lai spētu konkurēt ar pasaules lielajām ekonomikām, ES ir jāpanāk zinātnes un rūpniecības resursu koncentrācija un konsolidācija. Sadarbība spēcīgai Eiropas zinātnei, nevis sadrumstalota iekšēja konkurence.

Visaptverošs ietvars teritorijas, tirgus un finanšu pārvaldībai ir ES politiskā sistēma. ES politiskā sistēma balstās Lisabonas līgumā. Katra nākamā dalībvalsts sāk savu ceļu uz ES, izpildot *acquis communautaire* prasības, ejot cauri iestāšanās sadaļu sarunām, pakāpeniski tās visas noslēdzot. Iestāšanās sarunas nav bubulis, bet minimālās prasības, lai salāgotu konkrētās valsts politisko, tiesisko un drošības struktūru ar ES jau esošajiem standartiem. Iestāšanās sarunas palīdz kandidātvalstij vieglāk un vienmērīgāk iekļauties vienotā Eiropā. Reizē ar iestāšanos konkrētā nācija pievienojas arī vienotai ētiski-kulturālai identitātei eiropietis, kas ir definējama un pielietojama. Identitāte, kam raksturīga solidaritāte, nevis nacionālais egoisms. Tā ir pakāpšanās jaunā, vēl neierastā ētiskā dimensijā. Tieši šis uzdevums, kas pakļauts katra cilvēka prātam, ir visgrūtākais un bieži nav sasniedzams īsā laikā. Šis process turpinās vēl ilgi pēc formālās iestāšanās ES.

Jebkura demokrātiska politiskā sistēma nav statiska. Tā nepārtraukti evolucionē. Evolucionē arī demokrātiskās pārvaldes institūcijas – gan Eiropas Komisija, gan Eiropas Parlaments. To efektivitāte palielinās ar katrām nākamajām vēlēšanām. Vienlaikus parādās arī šo institūciju vājās vietas, kad tās nespēj ātri atrisināt problēmas, kas rodas pēkšņi un nepārtraukti. Šobrīd esam pietuvojušies punktam, kad jāsāk diskutēt par pārmaiņām ES pārvaldībā, sevišķi ņemot vērā nākamo paplašināšanās procesu, kas noslēgs vienotas Eiropas veidošanu un kalpos ilgākam laikam nekā līdzšinējais. Atcerēsimies, ka Lisabonas līgums tapa pēc negatīvā balsojuma Francijā par ES konstitūciju. Šodien politiķu un Eiropas pilsoņu izpratne par kopā ejamo ceļu ir daudz vairāk nobriedusi. Galvenais ir neaizmirst demokrātijas pamatprincipus un praktizēt tos katru dienu. Krīzes veidojas cilvēku prātos. Ar demokrātiju viss ir kārtībā. Tā tiks galā arī ar apjukušo cilvēku prātiem. Vismaz Eiropā tas izskatās optimistiski.

3. Ko darīt ar konfliktiem Eiropas Savienībā nākotnē?

Mūsdienu pasaulē vēl viens liels izaicinājums ir esošie un potenciālie militārie konflikti. Ik pa brīdim izskan runas par trešo pasaules karu. Bez Krievijas kara pret Ukrainu draud izcelties kara eskalācija Tuvajos Austrumos ar neparedzamām sekām. Pasaule staigā pa naža asmeni, kur globāla katastrofa var izcelties pēc jebkura neveiksmīga politiska vai militāra lēmuma. Visa ES attīstība ir balstīta militāru konfliktu novēršanā mūsu kontinentā. Eiropa kā miera osta ar labklājības sabiedrību. Karš eiropiešiem likās kā kaut kur tālu esoša nesaprātīgu cilvēku izraisīta traģēdija. Mēs domājam, ka pie mums, Eiropā, tas nekad netiks pieļauts. Līdz ar to valstu militārie budžeti bija mazi. Armiju militārās spējas netika uzskatītas par prioritāti. Cilvēki neredzēja šiem izdevumiem jēgu. Mēs taču esam miermīlīgi, nevienam neapdraudam. Ar saviem kaimiņiem veidojam draudzīgas, uz sadarbību vērstas attiecības.

Tas viss ir taisnība līdz brīdim, kad kāds no kaimiņiem kļūst agresīvs, draud iznīcināt Rietumu civilizāciju un uzsāk neizprovocētu karu pret savu kaimiņvalsti. Esam tik pārsteigti, ka mūsu domāšanai ir grūti pārvarēt vēlmju domāšanas inerci. Papildus arī ASV, kas līdz šim veica Eiropas militārā lietussarga lomu, sāk mudināt eiropiešus pašiem vairāk domāt par savu drošību un militāro spēju celšanu. Pasaulē, kurā veidojas autoritāras militārās alianses kā Krievija, Irāna, Ziemeļkoreja, militārā konflikta iespējamība palielinās. Mēs nevaram uzminēt, cik ilglaicīgas būs šīs alianses, vai notiks kāda pārgrupēšanās un vai tiks vilktas jaunas robežlīnijas valstu attiecībās.

ES ir jāatmostas no ērtā pacifistiskā domāšanas veida. Militārs apdraudējums no Krievijas ir realitāte. Bez tam ilgstoša realitāte, ņemot vērā Krievijas valsts militāro un nu jau kara ideoloģiju, kurā balstīta Krievijā šobrīd funkcionējošā kara ekonomika. Ar ekonomiskajām sankcijām nepietiks. ES jāveido spēcīga sava militārā rūpniecība. Jau no pašiem pirmajiem soļiem tā jāveido kā integrēta un unificēta militāra rūpniecība ar skaidru mērķi radīt spēcīgas ES militārās spējas. Nav jārunā par Eiropas armiju. Ir jākāpina ES valstu militārās spējas NATO

ietvaros, kur ES valstu armijas darbojas vienoti kā NATO Eiropas flangs. Prioritārais mērķis ir radīt Eiropas militārās spējas, kas pašas spēj aizsargāt savu austrumu robežu.

Kopsavilkumā, ja gribam sistematizēt ES nākotnes vīzijas ietvaru, tas izsakāms īsi un kodolīgi:

- vienota ES teritorija Eiropas ģeogrāfiskajās robežās;
- vienota ES valūta eiro;
- vienots ES tirgus bez protekcionisma un juridiskām barjerām;
- vienota demokrātiska ES, kas sāk diskusiju par ES politiskās pārvaldības reformu.

Tam visam ir vajadzīgi ideju ģenerētāji un līderi. Vai Latvija var būt viens no tiem? Noteikti jā. Atliek tikai sākt virzīt domas un darbus šajā virzienā. Bez izvairības un neizlēmības. Drosmīgi un ar eiropeisku pašapziņu.

II

Eiropas Savienības stratēģiskās prioritātes ekonomikā 2024–2029

Dr. Inna Šteinbuka

Pēdējo gadu laikā Eiropas Savienība (ES) saskaras ar vairākiem izaicinājumiem. Pandēmijas un Krievijas kara krīžu sekas izraisīja ekonomisko stagnāciju, un strauja attīstība tuvākajā laikā netiek prognozēta. Dzīves līmenis ES audzis lēnāk nekā pasaulē kopumā. ES atpaliek no ASV un Ķīnas vairākās svarīgās tehnoloģiju jomās. Turpmāko gadu veiksmes atslēga ir Eiropas konkurētspējas palielināšana, kāpinot produktivitāti, veicinot inovācijas, samazinot prasmju trūkumu, attīstot jaunas tehnoloģijas un piešķirot mērķtiecīgu atbalstu konkurētspēju veicinošiem projektiem. Savukārt, strauji mainoties ģeopolitiskai videi, priekšplānā izvirzās ekonomiskās drošības jautājumi un atbilstoša ārējās tirdzniecības un investīciju politika. Arī militārās produkcijas ražošana ir nepietiekama un neatbilst mūsdienu prasībām. Politikas veidotājiem nepieciešams pielāgot esošos un iedarbināt jaunus efektīvus mehānismus, lai veicinātu ES izaugsmi, konkurētspēju un labklājību, vienlaikus stiprinot drošību.

Jaunās ES politiskās vadības dienaskārtībā būs neordināru risinājumu meklēšana gandrīz visās sfērās – ES paplašināšana, drošība plašākā kontekstā, Eiropas zaļais kurss, kohēzijas, sociālās un kopējas lauksaimniecības politika – visi virzieni prasa ļoti rūpīgu finanšu iespēju un ierobežojumu novērtējumu. Īpaša nozīme būs tam, kādi ekonomiskās politikas instrumenti tiks iedarbināti un kādas būs nākamā daudzgadu budžeta prioritātes.

ES un Latvijas ekonomiskās politikas nākamo piecu gadu prioritātes un izaicinājumi ir līdzīgi. Tomēr jāņem vērā, ka Latvijas vidējais ienākumu līmenis šobrīd ir par gandrīz 30 % zemāks nekā ES vidēji, un Latvijas iekšzemes kopprodukts (IKP) uz iedzīvotāju 2023. gadā bija 70,7 % no ES vidējā rādītāja (pēc pirktspējas paritātes). Lai arī produktivitātes dinamika Latvijā pēdējās desmitgadēs ir bijusi visai strauja un pārsniegusi ES vidējos pieauguma tempus, salīdzinot ar ES augsti attīstītajām valstīm, joprojām saglabājas būtiska Latvijas produktivitātes līmeņa atpalicība. 2022. gadā produktivitātes līmenis Latvijā faktiskajās cenās bija tikai ap 60 % no vidējā ES līmeņa, un tas ir viens no zemākajiem rādītājiem ES. Latvija būtiski atpaliek no ES augsti attīstītajām valstīm ražošanas resursu (cilvēki un kapitāls) kvalitātē, digitalizācijā, inovāciju un jauno tehnoloģiju pielietošanā. Ekonomikas izrāviens nākotnē ir iespējams tikai tad, ja tiks iedarbināti spēcīgi ekonomikas politikas instrumenti. Produktivitātes un konkurētspējas paaugstināšanai ir nepieciešama vispusīga un plašāka pieeja – spēcīgs sniegums vienā jomā nevar kompensēt vāju veikumu citā. Nav vienas “burvju nūjiņas”, kas kardināli uzlabotu Latvijas konkurētspēju.

Šī raksta mērķis ir izskatīt ES jaunas stratēģiskās prioritātes ekonomikā nākamajiem pieciem gadiem, identificēt iespējamus finanšu mehānismus jaunu prioritāšu īstenošanai, izanalizēt sabiedrības redzējumu par ES lomu nākotnē un sniegt rekomendācijas Latvijas politikas veidotājiem par ES stratēģijai atbilstošu rīcību.

1. ES stratēģiskā prioritāte – ekonomikas izaugsmes veicināšana

Covid-19 krīze, ģeopolitiskās spriedzes pieaugums un īpaši Krievijas iebrukums Ukrainā ir atklājuši Eiropas Savienības ekonomikas ievainojamību. Pandēmijas un enerģētiskās krīzes laikā piedzīvotais ekonomiskais šoks izraisīja strauju cenu kāpumu un zemu vai pat negatīvu ES ekonomikas izaugsmi. Tomēr pēc ekonomiskās stagnācijas, kas sākas 2022. gada

4. ceturksnī un turpinājās visu iepriekšējo gadu, ES ekonomikā beidzot ir iezīmējušās cerīgas tendences.

Saskaņā ar Eiropas Komisijas (EK) 2024. gada maijā atjaunotajām prognozēm ES ekonomika šogad varētu augt par 1 %, bet nākamgad – par 1,6 %.¹ Spriežot pēc pirmā pusgada atskaites datiem, ekonomikas pieaugums 2024. gadā varētu pat pārsniegt prognozēto 1 %. Tomēr ekonomikas pieaugums ir ļoti pieticīgs un nenodrošina tās izrāvienu.

Pašlaik ES trūkst priekšnosacījumu, kas varētu veicināt straujāku ekonomikas izaugsmi:

- Monetārā politika turpina būt ierobežojoša. Eiropas Centrālā banka (ECB) pēc minimālas procentu likmju samazināšanas nesteidzas spert nākamās soļus šajā virzienā. Tas nozīmē, ka kredīti būs dārgi, kas bremzē patēriņu un apgrūtina uzņēmējdarbību.
- Budžeta izdevumu ierobežojumi jau nonākuši eirozonas valstu dienas kārtībā, jo daudzās valstīs ekonomika nespēj ģenerēt pietiekamu budžeta ieņēmumu apjomu. Pārmērīga budžeta deficīta procedūra ir sākta pret Franciju, Beļģiju, Itāliju, Ungāriju, Maltu, Poliju un Slovēniju. Šīm septiņām valstīm budžeta deficīts pārsniedzis 3 % no iekšzemes kopprodukta, tādējādi pārkāpjot ES noteiktās prasības. Piemēram, Beļģijas un Itālijas deficīts šogad būs 4,4 %, bet valstu parādi attiecīgi 105 % un 138,6 % no IKP. Francijas deficīts šim gadam novērtēts 5,3 %, bet parāda apjoms – 112,4 % no IKP. Iepriekšējos gados daudzu ES valstu parādu un deficītu apjomi būtiski pieauga, un tagad tie jāiegrožo, ievērojot jauno ES fiskālo regulējumu.
- ES ir relatīvi zema produktivitāte un konkurētspēja, kas apgrūtina eksportu. Enerģijas resursu cenu kāpums un inflācija negatīvi ietekmēja ražošanas izmaksas, kas vēl pasliktināja konkurētspēju.
- Bezdarba rādītāji atsevišķās ES dalībvalstīs ir hroniski augsti, piemēram, iepriekšējā gadā Spānijā bezdarba līmenis bija 12,2 %, bet Grieķijā – 11,1 %.

¹ European Commission. (2024). *Spring 2024 economic forecast: Gradual expansion amid high geopolitical risks*. https://economy-finance.ec.europa.eu/economic-forecast-and-surveys/economic-forecasts/spring-2024-economic-forecast-gradual-expansion-amid-high-geopolitical-risks_en

ES ekonomikas pirmā stratēģiskā prioritāte ir sekmēt straujāku ekonomisko izaugsmi. Politikas veidotājiem nepieciešams nodrošināt iekļaujošo izaugsmi un saglabāt konkurētspēju pasaules tirgū, vienlaikus novēršot atšķirības starp valstīm un veicinot dalībvalstu dzīves līmeņa izlīdzināšanos (konverģenci).

Galvenais solis īstermiņā būtu tālāka inflācijas samazināšana līdz Eiropas Centrālās bankas noteiktajam 2 % mērķim. Atšķirības inflācijas līmeņos starp dalībvalstīm var ietekmēt to konkurētspēju un bremsēt ES ekonomikas izaugsmi. Fiskālajai politikai būtu jābūt pielāgotai katras valsts specifiskajiem parāda un inflācijas līmeņiem, arī tas veicinās vienotā ES tirgus apstākļu uzlabošanos.

Nevar neņemt vērā, ka 2022. gadā iedzīvotāju reālie ienākumi samazinājās, un pašlaik pieredzam algu pieaugumu visā ES. Šāds process turpināsies vēl kādu laiku, kamēr pirkatspējas samazināšanās būs kompensēta, īpaši zemu ienākumu līmeņa darbiniekiem. Tomēr politikas veidotājiem rūpīgi jāuzrauga, lai algu pieaugums neizraisītu jaunu inflācijas vilni un lai nepasliktinātos konkurētspēja.

Daudzgadņu budžeta ietvaros līdz 2027. gadam būtiski ir pilnībā ieviest reformas un apgūt investīcijas saskaņā ar Atveseļošanas un noturības mehānismu (RRF) un kohēzijas politikas fondiem. Lai gan valstu atveseļošanas plānu īstenošana ir savlaicīgi uzsākta, progress dalībvalstīs ir atšķirīgs, un dažos gadījumos nepieciešams paātrināt procesus, lai novērstu kavējumus. Nepieciešams veicināt arī investīcijas un inovācijas nacionālajā līmenī, sekmējot dalībvalstīs ES industriālās politikas īstenošanu, zaļā kursa un digitalizācijas turpināšanu.

Ilgtermiņā jāveicina konkurētspēja. Attīstīto valstu produktivitāte, kas ir sekmējusi šo valstu konkurētspēju un labklājību, pieaug lēni vai vispār nepieaug. Šāda situācija ir novērojama arī ES. Mūsdienās produktivitātes palēnināšanos skaidro galvenokārt ar globālās ekonomiskās un finanšu krīzes sekām (valstu augstie parādi, investīciju trūkums), interneta revolūcijas efekta pakāpenisku izzušanu, efektīvu strukturālu reformu trūkumu, ierobežotiem izglītības guvumiem (attīstītajās valstīs vairs nav sasniedzams izglītības līmeņa pieaugums, jo iekļaušanās izglītības sistēmā jau ir tuva 100 %), kā arī protekcionisma pieaugumu.

Bažas rada tas, ka atpalicība darba produktivitātē “jaunajās” ES dalībvalstīs nosaka būtisku šķērslī šo valstu konverģencei ar “vecu” Eiropas valstu ekonomikas ienākumu līmeni. Daudzām valstīm, tajā skaitā Latvijai, draud noturīga atpalicība. Vienotais tirgus, kas ļauj brīvi pārvietoties precēm, pakalpojumiem, kapitālam un cilvēkiem, joprojām ir ES konkurētspējas atslēga. Tomēr ir vajadzīgs jauns impulss, lai pabeigtu vienotā tirgus izveidi tādās sfērās kā pakalpojumi, enerģētika, aizsardzība, finanses, elektroniskie un digitālie sakari. ES ekonomikas centrā jābūt pētniecībai un inovācijām. Digitālās tehnoloģijas un mākslīgais intelekts, kā arī ieguldījumi modernajās tehnoloģijās ir produktivitātes un konkurētspējas pieauguma avoti.

2. ES ekonomiskās drošības stratēģija

Ekonomiskā drošība ir ES drošības un kolektīvās aizsardzības politikas būtiska sastāvdaļa. Mūsdienu ģeopolitiskajā kontekstā, kad arvien straujāk pieaug starpvalstu, īpaši ASV un Ķīnas, konkurence tehnoloģiju jomā, nepieciešams atrast tādus ES ekonomikas instrumentus, kas no vienas puses veicinātu ES konkurētspēju, inovācijas un modernās tehnoloģijas, bet no otras puses neapdraudētu ES drošību. Pandēmijas un Krievijas kara krīzes skaidri demonstrēja, ka starpvalstu ekonomiskās sadarbības saites, īpaši ārējās tirdzniecības un finanšu jomā, var viegli kļūt par draudiem. Krievijas un Ķīnas manipulācijas un ekonomiskā piespiešana, kas izkropļo tirgus funkcionēšanu, skaidri ilustrē ES ekonomisko ievainojamību.

ES maksimāli jāpalielina ieguvumi, ko sniedz tās ekonomikas atvērtība, un līdz minimumam jāsamazina riski, ko rada globalizācija un savstarpēja ekonomiskā atkarība, izveidojot *vienotu stratēģisku ietvaru ES ekonomiskajai drošībai*.² ES drošības stratēģijas koncepcijas publicēšana 2023. gada jūnijā ir ārkārtīgi nozīmīga, jo ES savā pastāvēšanas laikā

² Center for Strategic and International Studies (CSIS). (n.d.). *Evaluating Europe's economic security strategy*. Retrieved October 1, 2024, from <https://www.csis.org/analysis/evaluating-europes-economic-security-strategy>

atšķirībā no ASV, Ķīnas un Krievijas neizskatīja ekonomikas problēmas aizsardzības un ārējās politikas kontekstā. Pirmo reizi ES stratēģija, kas koncentrēti atspoguļo Krievijas starptautisko tiesību ignorēšanu un kara turpināšanu Eiropas sirdī, izceļ ar ģeopolitiku saistītos ekonomiskos riskus.

Arī ar globalizāciju saistītie riski tika novērtēti par zemu. Tomēr pandēmijā piedzīvotie piegāžu ķēžu pārrāvumi un Krievijas karš lika kritiski novērtēt liberālās ekonomikas trūkumus un saprast, ka ekonomiskie instrumenti var kļūt par ieroci gan veselībā, gan enerģētikā, gan citās jomās. Respektīvi, Eiropas leksikā ir ienākuši tādi termini kā “de-risking” un “decoupling” (ar risku mazināšanu un deglobalizāciju saistīta terminoloģija).

Stratēģijas īstenošanai ir nepieciešams apzināt un novērtēt ekonomiskās drošības riskus, kā arī viedi izmantot pieejamos vai jaunus instrumentus šo risku novēršanai. Riskus varētu sadalīt piecās grupās:

- piegādes ķēžu noturība;
- enerģētisko resursu piegādes drošība;
- kritiskās infrastruktūras fiziskā drošība un kibernetiskā drošība;
- tehnoloģiju drošība un tehnoloģiju noplūde;
- ekonomisko saišu izmantošana par ieroci un ekonomiskā piespiešana.

EK jau izstrādāja vairākus instrumentus ekonomiskās drošības uzlabošanai, tai skaitā ārvalstu tiešo investīciju izvērtēšanu (screening), eksporta kontroli, anti-subsīdiju mehānismu, ekonomiskās piespiešanas ierobežošanas pasākumus, kritisko izejvielu aktu un citus. Turpmāk ir nepieciešams regulāri (apmēram reizi pusgadā) novērtēt, cik efektīvi ir esošie mehānismi un kādi jauni risku mazināšanas instrumenti varētu tikt iedarbināti.

Vitāli svarīgi ir nodrošināt esošo un topošo instrumentu kopīgu izmantošanu. Šobrīd trūkst ES dalībvalstu vienotas izpratnes vairākās jomās, tai skaitā attiecībā uz Ķīnas investīciju iekļūdi. Lai gan ES ekonomiskās drošības stratēģija atšķirībā no ASV neizceļ Ķīnas destruktīvo lomu, EK brīdinājumi par riskiem ir nepārprotami. Tomēr Ķīnas investīcijas turpina iekļūst ES, lai gan ne tik strauji. Ekstremāli labestīgu nostāju demonstrē Ungārija – vienīgā ES dalībvalsts, kas piedalās Ķīnas “Jaunā zīda ceļa” iniciatīvā. Ķīna būvē aptuveni 350 kilometrus garu dzelzceļa

posmu starp Budapeštu un Belgradu, kā arī Ungārijā būvē lielas rūpnīcas elektromobiļu un to bateriju ražošanai. Ungārija arī turpmāk vēlas izmantot iespējas, ko sniedz Ķīnas ieguldījumu un tehnoloģiju pieejamība. Vienprātības veidošana investīciju kritiskās izvērtēšanas jomā (ne tikai ar Ungāriju) ir laikietilpīgs process, kas prasa ES un dalībvalstu valdības, privātā sektora un nevalstisko institūciju iesaisti.

Mazinot riskus, ES ir nepieciešams rīkoties piesardzīgi, jo savas ekonomiskās drošības stiprināšana nedrīkst provocēt globālās starptautiskās ekonomiskās mijiedarbības tālāku fragmentāciju. Sadarbībā ar uzticamiem partneriem jāmeklē līdzsvars kopīgas drošības problēmu risināšanai, izmantojot diversificētus un uzlabotus tirdzniecības līgumus, stiprinot starptautiskos noteikumus un institūcijas un ieguldot ilgtspējīgā attīstībā. G7 līderu paziņojums par ekonomikas drošību un noturību³ iezīmē drošas ekonomiskās sadarbības principus. Līdzīgi principi varētu tikt izmantoti sadarbībā ar citām pasaules valstīm.

3. Stratēģiskie virzieni pārticīgai un konkurētspējīgai Eiropai

ES izpildvaras stratēģiskās vadlīnijas nākamajiem pieciem gadiem izriet no Ursulas fon der Leienas (*Ursula von der Leyen*) ziņojuma Eiropas Parlamentā 2024. gada 18. jūlijā.⁴ Ir tikai loģiski, ka, turpinot vadīt EK, tās priekšsēdētāja savā otrajā termiņā turpinās iesākto darbu visās sfērās, tai skaitā ekonomikā, bet iezīmējas arī jaunas prioritātes. Eiropas ilgtspējīgas attīstības, labklājības un konkurētspējas pamats ir moderna industrija,

³ The White House. (2023, May 20). *G7 leaders' statement on economic resilience and economic security*. <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2023/05/20/g7-leaders-statement-on-economic-resilience-and-economic-security/>

⁴ European Commission. (2024). *Political guidelines 2024-2029* [PDF]. From https://commission.europa.eu/document/download/e6cd4328-673c-4e7a-8683-f63ffb-2cf648_en?filename=Political%20Guidelines%202024-2029_EN.pdf

unikāla sociāli orientēta tirgus ekonomika, tiesiskums un vienlīdzīgi konkurences apstākļi. Eiropai ir daudz priekšrocību, sākot no pasaules līmeņa augstskolām un pētniekiem līdz plaukstošiem uzņēmumiem un stabilai ekonomikas videi. Taču dalībvalstu uzņēmumi pēdējos gados darbojas nemierīgā pasaulē, piedzīvojot Krievijas šantāžu enerģētikas jomā un Ķīnas izejvielu monopolu (piemēram, produktiem, kas ir nepieciešami akumulatoru vai mikroshēmu ražošanai). Arvien pieaug piegādes ķēžu saraušanas draudi. Eiropai un transatlantiskai savienībai, saskaroties ar Krievijas-Ukrainas kara pieredzi, nākas palielināt budžeta līdzekļus bruņotajiem spēkiem. Aizsardzība virknē dalībvalstu ir kļuvusi par vienu no prioritārajām nozarēm. Pēc vairāku dekāžu novārtā atstāšanas militārā industrija atgūst savu nozīmi, un ES meklēs jaunas iespējas adaptēt industriālo politiku jaunajiem izaicinājumiem.

Neraugoties uz grūtībām ģeopolitiskās nenoteiktības laikā, Eiropa nevar atļauties atpalikt un zaudēt savu konkurētspēju globālajā sacensībā. Kas jādara nākamajos piecos gados, lai Eiropa varētu attīstīties daudz ātrāk, neatpaliekot no konkurentiem? Galvenās stratēģiskās prioritātes var apvienot sešos blokos. Nākamo piecu gadu ES ekonomikas attīstības virzieni pilnībā sakrīt ar Latvijas prioritātēm.^{5,6}

3.1. Uzņēmējdarbības vides uzlabošana

Uzņēmējdarbības vides pilnveidošana ir viena no ekonomikas stratēģiskām prioritātēm.

Pirmkārt, mūdienu apstākļos ir vajadzīga jauna pieeja konkurences politikai, kas ir labāk pielāgota uzņēmumu prasībām, palīdz novērst pārmērīgu tirgus koncentrāciju, nepieļauj nepamatotu cenu un izmaksu

⁵ Latvijas Produktivitātes padome. (n.d.). *Latvijas produktivitātes ziņojums*. from <https://www.lvpeak.lu.lv/latvijas-produktivitates-padome/latvijas-produktivitates-zinojums/>

⁶ LSM. (2024, April 30). Ekonomikas ministrija izvirza mērķus līdz 2035. gadam: Latvijas IKP celt līdz 83 miljardiem eiro. *LSM.LV*. <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/ekonomika/30.04.2024-ekonomikas-ministrija-izvirza-merki-lidz-2035-gadam-latvijas-ikp-celt-lidz-83-miljardiem-eiro.a552482/>

kāpumu un nepazemina preču un pakalpojumu kvalitāti. Otrkārt, uzņēmējdarbības videi ir jābūt vienkāršākai. Šim nolūkam ir nepieciešama administratīvā sloga un birokrātijas samazināšana, kā arī mērķtiecīgs valsts atbalsts, lai palīdzētu inovatīviem uzņēmumiem augt. Īpaši jāatbalsta mazie un vidēji uzņēmumi (MVU), kuru lielumu un finansēšanas spējas nevar salīdzināt ar lielām korporācijām. Bieži vien spēkā esošais regulējums, ko piemēro lieliem uzņēmumiem, ir pārāk apgrūtināošs MVU, kas kavē to konkurētspējīgu attīstību.

3.2. Zaļā industrija

ES ir jāsauglabā iesāktā virzība uz Eiropas zaļā kursa mērķiem, veicinot tādu industriālo politiku, kas palīdzētu līdz 2040. gadam par 90 % samazināt emisijas un līdz 2050. gadam panākt klimata neitralitāti. Stratēģiski svarīgi ir saglabāt ES līderes lomu klimata iniciatīvās. Atjaunojamie energoresursi jau ir sasnieguši rekordaugstu līmeni, kas pašlaik veido apmēram 50 % no ES elektroenerģijas ražošanas apjoma. Atkarība no Krievijas fosilās gāzes ir ievērojami samazinājusies. Tomēr ir nepieciešama ES enerģijas tirgus tālāka attīstība, lai patērētāji sajustu labumu no tīras enerģijas ražošanas zemākām izmaksām un zemākām enerģijas cenām. Stratēģiskā prioritāte ir palielināt ieguldījumus tīras enerģijas infrastruktūrā un tehnoloģijās, energoefektivitātes pasākumos, energosistēmas digitalizācijā un ūdeņraža tīkla izvērsnā. Respektīvi, ir nepieciešams veicināt investīcijas infrastruktūrā un rūpniecībā, jo īpaši energoietilpīgās nozarēs.

3.3. Noturīga aprites ekonomika

Zaļā industrija ir tikai daļa no ilgtspējīgas ražošanas un patēriņa modeļa, kas ļaus ilgāk saglabāt vērtīgos resursus. EK plāno ieviest jauno aprites ekonomikas aktu, lai palīdzētu radīt tirgus pieprasījumu pēc otrreizējām izejvielām un vienotu atkritumu tirgu, jo īpaši attiecībā uz kritiski svarīgām izejvielām. Ekonomikai ir jābūt noturīgākai un mazāk atkarīgai no trešajām valstīm. Tas īpaši svarīgi ir farmācijas nozarē.

ES ir saskārusies ar nopietnu medicīnisko ierīču un zāļu trūkumu, kad antibiotikas, insulīns, pretsāpju līdzekļi un citi produkti ir kļuvuši grūti pieejami. Eiropas veselības savienība jāizveido ar diversificētām piegādes ķēdēm, piekļuvi vismodernākajām ārstēšanas metodēm un noturīgākām veselības aprūpes sistēmām. Veselības aprūpes sistēma arvien vairāk kļūst par kiberuzbrukumu mērķi, tādēļ drošība ir vitāli svarīga.

3.4. Pētniecība, inovācijas, investīcijas un konkurētspēja

Eiropas konkurētspēja būs atkarīga no jauno izgudrojumu izmantošanas industrijā. Nepieciešams būtiski palielināt izdevumus pētniecībai, koncentrējoties uz stratēģiskām prioritātēm, revolucionāriem fundamentāliem pētījumiem, inovācijām un zinātnisko izcilību. Eiropai ir arī jābūt līderpozīcijā, sekmējot saikni starp zinātni, tehnoloģijām un industriju. Eiropai nepieciešams maksimāli palielināt investīcijas no ES un dalībvalstu budžetiem, cieši sadarbojoties ar Eiropas Investīciju banku. Kapitāla tirgus savienības izveides pabeigšana varētu piesaistīt papildu investīcijas 470 miljardu EUR apmērā gadā. Inovatīvajiem Eiropas uzņēmumiem ir jāspēj augt Eiropā, nemeklējot labākas iespējas ASV, Āzijas vai citās valstīs. EK ierosinās Eiropas Konkurētspējas fondu (*European Competitiveness Fund*) kā daļu no bloka nākamā daudzgadu budžeta, lai ieguldītu Eiropas stratēģiskajās tehnoloģijās, ieskaitot mākslīgo intelektu, tīro rūpniecību un biotehnoloģijas. Eiropas Konkurētspējas fonds atbalstīs svarīgus kopīgu interešu projektus (*Important Projects of Common Interest (IPCEIs)*). Pirmie jauno IPCEIs projektu priekšlikumi tiks iesniegti 2025. gada sākumā.

3.5. Darbaspēka kvalitāte

Eiropai trūkst ambīciju un rīcības attiecībā uz cilvēkkapitāla izglītības un prasmju uzlabošanu, kas ir svarīgs priekšnosacījums konkurētspējai. Šajā kontekstā pievilcīga ir EK iecere izveidot *Prasmju savienību*, lai cilvēki varētu efektīvi pielietot savas prasmes visās ES valstīs. Prasmju savienībā būtiska nozīme ir STEM izglītībai un mūžizglītībai. Vienlaikus nepieciešams

novērst satraucošo kvalificētu skolotāju trūkumu jomās, kas saistītas ar zinātni, tehnoloģijām, inženierzinātnēm un matemātiku, palielinot atbalstu skolotāju apmācībai. Strauji mainīgajā ekonomikā vairāk jāreaģē uz uzņēmumu vajadzībām. Šim nolūkam ir svarīgi stiprināt profesionālo izglītību un apmācību, sniedzot cilvēkiem prasmes, kuras uzņēmumi meklē. Šī iniciatīva prasīs finansējuma palielināšanu no ES budžeta tādu prasmju veicināšanai, kas atbilst darba tirgus prasībām. Tiks ierosināta prasmju pārnesamības iniciatīva, lai vienā dalībvalstī iegūtās prasmes tiktu atzītas visās ES valstīs.

3.6. Eiropas aizsardzības savienība

Krievijas karš Ukrainā ir atklājis hronisku investīciju nepietiekamību ES militārajā jomā. Kopējie ES izdevumi aizsardzībai no 1999. līdz 2021. gadam palielinājās par 20 % un ir pārāk sadrumstaloti. Šajā periodā Krievijas aizsardzības izdevumi palielinājās par gandrīz 300 %, un Ķīnas izdevumi – par gandrīz 600 %. Nākamajos piecos gados šī atpalcība ir jāmazina, un darbs būs vērsts uz patiesas Eiropas aizsardzības savienības izveidi. Dalībvalstis vienmēr saglabās atbildību par saviem bruņotajiem spēkiem, sākot ar doktrīnu un beidzot ar izvietojumu, taču Eiropa var daudz darīt, lai atbalstītu un koordinētu centienus stiprināt aizsardzības rūpniecisko pamatu, inovāciju un vienoto tirgu. Mērķa īstenošanai būs vajadzīgas ievērojamas investīcijas no ES un dalībvalstu budžetiem.

4. Eiropas pilsoņu vēlmes

No Eurobarometra⁷ aptaujas, kas tika veikta pirms Eiropas Parlamenta vēlēšanām, izriet, ka Eiropas, tai skaitā Latvijas (LV), pilsoņi (viens trešdaļa no aptaujātiem respondentiem) sagaida no jaunās ES vadības, lai tiktu samazināta nabadzība un sociālā atstumtība (ES – 33 %, LV – 30 %)

⁷ European Parliament. (2024). *Spring 2024 economic barometer: Country results* (EB045EP). EP_Spring_2024_EB045EP_country_results_lv_lv

un uzlabotos sabiedrības veselība (ES – 32 %, LV – 33 %). Augsta prioritāte cilvēku vēlmju sarakstā ir atbalsts ekonomikai un jaunu darbavietu radīšanai (ES – 31 %, LV – 40 %). Aizsardzība un drošība ierindojās ceturtajā vietā ES (31 %), bet Latvijas iedzīvotāji drošību izvirzīja pirmajā vietā (47 %). ES pilsoņi uzskata, ka pēc nozīmes drošībai seko pasākumi pret klimata pārmaiņām (27 %). Latvijas respondenti gan neuzskata “zaļo ekonomiku” par nozīmīgu prioritāti, jo tikai 6 % atbalsta klimata pasākumu svarīgumu. Īpašu vietu Eiropas pilsoņu vēlmju kopā aizņem lauksaimniecības politika. Tās uzlabojumu vēlas 23 % ES un 28 % Latvijas iedzīvotāju. Apmēram 20 % respondentu ES un LV vēlas palielināt ES autonomiju rūpniecības un enerģētikas nozarēs. Liela nozīme ir arī Eiropas ekonomikas un sabiedrības digitalizācijai (ES – 9 %, LV – 14 %).

Lai gan Covid-19 pandēmijas sekas, Krievijas karš pret Ukrainu un augošā inflācija negatīvi ietekmēja labklājību, kā rezultātā cilvēku dzīves līmenis ir pazeminājies (tā domā 45 % Eiropas un 39 % Latvijas respondentu), vairākums iedzīvotāju uzskata, ka kopumā Eiropas Savienībā lietas šobrīd virzās pareizā virzienā. ES tā domā 32 % pilsoņu, Latvijā – 45 %. ES vidējā dzīves līmeņa sasniegšana regulāri minēta kā iedzīvotāju vēlme un nozīmīgs mērķis Latvijas attīstībā. Ņemot vērā, ka šobrīd Latvija ir tik pārtikusī, kā ES vidēji bija pirms desmit gadiem, Latvija var sasniegt Eiropas vidējo turības līmeni tikai ilgtermiņā, turklāt pie nosacījuma, ka tiks atrasta veiksmes formula, kā pārspēt Eiropas ekonomikas izaugsmes tempus. Tomēr atbilstoši Eirobarometra aptaujai 15 % Latvijas respondentu uzskata, ka nākamajos piecos gados viņu dzīves līmenis palielināsies (ES šis rādītājs ir krietni augstāks – 35 %). Daudz optimistiskāki ir Latvijas jaunieši 15–24 gadu vecumā un Latvijas iedzīvotāji, kuri pieder vecuma grupai 25–39 gadi: apmēram 60 % no respondentiem ir pārliecināti, ka piecu gada laikā viņu dzīves līmenis uzlabosies.

LU domnīcas LV PEAK veiktā “Jauniešu noskaņojuma aptauja”⁸ sakrīt ar Eirobarometra secinājumiem. Latvijas jaunieši uzskata, ka iegūtās

⁸ Latvijas Universitāte. (2023). *Ekonomikas barometrs: II ceturksnis 2023* [PDF]. https://www.lvpeak.lu.lv/fileadmin/user_upload/lu_portal/lvpeak.lu.lv/LU_domnica_LV_PEAK/LVPEAK_Ekonomikas_barometrs/2023/LV_PEAK_BAROMETRS_LV_2023_II.pdf

zināšanas un prasmes veicina stabilu stāvokli darba tirgū šodien un nākotnē, atbilst izredzēm strādāt augsti atalgotu darbu un nodrošina iespēju dibināt savu biznesu. Gandrīz visi respondenti uzskata, ka jaunas zināšanas un prasmes ir nepieciešams apgūt visa mūža garumā. Galvenie šķēršļi, kas kavē apgūt papildu zināšanas un uzlabot prasmes personīgās konkurētspējas paaugstināšanai, ir grūtības savienot darbu ar mācībām, finansiālo līdzekļu trūkums, grūtības savienot mācības ar ģimenes dzīvi.

Rekomendācijas

Latvijas stratēģiskās prioritātes piecgadu ekonomikas ciklam kopumā sakrīt ar ES ekonomikas prioritātēm nākamajiem pieciem gadiem. Viens no galvenajiem izaicinājumiem ir inovācijas, kas veicinātu produktivitāti, konkurētspēju, izaugsmi un labklājību. Inovācijas savukārt prasa investīcijas, ieskaitot ieguldījumus pētniecībā un attīstībā, kā arī cilvēku zināšanu un prasmju pilnveidošanā. Paralēli jāveicina kredītiestāžu finansējums uzņēmumiem. Uzņēmējdarbības finansējuma nepietiekamība ir viens no galvenajiem cēloņiem, kāpēc veidojas pēdējās desmitgades Latvijas izaugsmes atpalcība no Lietuvas un Igaunijas. Latvijas būtiskākais izaicinājums ir maksimāli efektīvi izmantot valsts budžeta resursus un mērķtiecīgi ieguldīt visus pieejamos ES fondus, tai skaitā ANM līdzekļus, ekonomikas konkurētspējas stiprināšanai. Privāto investīciju veicināšanai ir nepieciešama tālāka uzņēmējdarbības vides uzlabošana un birokrātijas samazināšana. Ņemot vērā ģeopolitisko nenoteiktību, ir vitāli nepieciešams nostiprināt enerģētikas drošību.

Latvijas prioritātes ir definētas valdības deklarācijā: aizsardzība, veselības aprūpe un izglītība. Katra no prioritātēm prasa ievērojamus budžeta līdzekļus. Gan OECD, gan EK rekomendējusi Latvijai ievērot stingrāku fiskālo politiku. Ir bīstami palielināt valsts parādu virs 50 %, jo nepieciešams drošības spilvens neparedzētai nākotnes krīzei. Budžeta deficīta griestu ietvaros šobrīd galvenā prioritāte ir aizsardzība. Jāatrod finanšu avoti, lai pēc iespējas veicinātu militārās industrijas attīstību, kas kalpotu gan valsts drošībai, gan eksportspējai un ekonomikas izaugsmei.

III

Klimats:

globālās zaļās pārejas līderība

Dr. Ieva Pakere

2023. gada vasara bija karstākā pasaules novērojumu vēsturē,¹ pārsniedzot vidējo gaisa temperatūru par 0,66 °C, un pavisam iespējams, ka 2024. gada vasara šo pieaugumu pārsniegs vēl vairāk. Klimata pārmaiņas notiek, un zinātniski pierādīts, ka galvenais cēlonis tām ir cilvēku darbības radītās siltumnīcefekta gāzes (SEG).² Globālās vidējās gaisa temperatūras paaugstināšanās izraisa virkni citu vides problēmu, no kurām redzamākās ir bioloģiskās daudzveidības samazināšanās un ekstrēmi laikapstākļi.

1. Ilgtspējas pionieri: ES klimata mērķi un iniciatīvas

Apzinoties nepārprotamos pierādījumus un bīstamās sekas, ko nākotnē varētu radīt klimata pārmaiņas, Eiropas Savienība (ES) un tās dalībvalstis ir noteikušas vērienīgus klimata mērķus un iniciatīvas, lai pēc

¹ Eiropas Savienības klimata dienests “Copernicus”, 2023. gada 5. septembris. Pieejams tiešsaistē: <https://climate.copernicus.eu/summer-2023-hottest-record>

² IPCC, 2021: Summary for Policymakers. In: Climate Change 2021: The Physical Science Basis. Contribution of Working Group I to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change [Masson-Delmotte, V., P. Zhai, A. Pirani et al.] In Press. Pieejams tiešsaistē: https://www.ipcc.ch/report/ar6/wg1/downloads/report/IPCC_AR6_WGI_SPM.pdf

iespējas vairāk samazinātu radītās SEG emisijas un pārietu uz zaļāku, ilgtspējīgāku ekonomiku. Šie mērķi ir ietverti Eiropas zaļajā kursā, kas ir visaptveroša stratēģija, lai Eiropa 2050. gadā kļūtu par pirmo klimatneitrālo pasaules daļu.³ Eiropas zaļais kurss iezīmē galvenās politikas, kas būtu jāīsteno dažādās nozarēs, tostarp enerģētikā, transportā, lauksaimniecībā, rūpniecībā, lai pēc iespējas efektīvāk samazinātu radītās emisijas un piesārņojumu, kā arī veicinātu ilgtspējīgu resursu izmantošanu. Tajā pašā laikā šis ceļvedis iezīmē nepieciešamību saglabāt ekonomisko labklājību un sociālo taisnīgumu visās dalībvalstīs, kas ir būtisks izaicinājums cīņā ar klimata pārmaiņām un to seku mazināšanu.

Pirmais pieturas punkts šī mērķa sasniegšanā ir jau pavisam tuvu – līdz 2030. gadam ES dalībvalstis ir apņēmušās samazināt kopējās neto emisijas vismaz par 57 %, salīdzinot ar 1990. gada līmeni. Pakete “Gatavi mērķrādītājiem 55 %” jeb “*Fit for 55*” ir dažādu normatīvo aktu kopums, kas nosaka par pienākumu dalībvalstīm definēt un izpildīt individuālos klimata mērķus un īstenot noteiktus pasākumus dažādos sektoros. Jāatzīmē, ka pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā un piedzīvotās energoresursu krīzes 2022. un 2023. gadā, šī mērķu un normatīvo aktu pakotne tika pārskatīta ar jaunu *RePowerEU* plānu,⁴ lai straujāk ieviestu atjaunojamo energoresursu izmantošanu un samazinātu enerģijas patēriņu, veicinot energoefektivitāti. Klimata pārmaiņu mazināšana ir ļoti sarežģīta, jo ekonomikas nozares ietekmē cita citu, tādēļ arī “Gatavi mērķrādītājiem 55 %” paketē iekļauti daudzi un dažādi normatīvie dokumenti, kas dalībvalstīm liek, piemēram, stiprināt dabiskos oglekļa piesaistītājus (tai skaitā mežus), uzlabot emisiju kvotu tirdzniecības sistēmu, piesaistīt investīcijas bezemisiju tehnoloģijām un energoefektivitātes uzlabošanai, noteikt ierobežojumus un striktākus standartus radītājiem izmešiem. Viena no iniciatīvām ir Sociālā klimata fonda

³ European Commission, Directorate-General for Research and Innovation, *European Green Deal – Research & innovation call*, Publications Office of the European Union, 2021, <https://data.europa.eu/doi/10.2777/33415>

⁴ Eiropas Komisija. Komisijas paziņojums Eiropas Parlamentam, Eiropadomei, Pado-
mei, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komitejai un reģionu komitejai. Plāns RE-
PowerEU. Pieejams tiešsaistē: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HT-
ML/?uri=CELEX:52022DC0230](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52022DC0230)

izveide, lai nodrošinātu sociālo atbalstu un investīcijas iedzīvotājiem un mazajiem uzņēmumiem.

Būtisks rīks, lai dalībvalstis spētu sasniegt ambiciozos ES klimata mērķus, ir izveidotais atveseļošanās instruments *NextGenerationEU*, kā kopējais budžets pārsniedz 800 miljardus eiro.⁵ Šī fonda mērķis ir novērst gan globālās pandēmijas, gan enerģētikas krīzes radītos ekonomiskos zaudējumus, vienlaicīgi sekmējot pāreju uz inovatīvām un klimatam draudzīgām tehnoloģijām, piemēram, ilgtspējīgu transportu. Viens no fonda stūrakmeņiem ir atbalstīt digitalizāciju un tādas ieceres kā plašāku piekļuvi 5G tīklam un digitālās identitātes izmantošanu, mākslīgā intelekta attīstību un izmantošanu dažādu problēmu risināšanā, vienlaicīgi rūpējoties par personu datiem un drošību internetā. Klimata pārmaiņu kontekstā digitālo tehnoloģiju attīstība var būtiski uzlabot dažādu procesu energoefektivitāti un samazināt enerģijas patēriņu, apstrādājot un analizējot pieejamos datus un automatizējot dažādus procesus. ES nākotnes vīzija paredz plašāku viedo pilsētu koncepta attīstību, kad ar digitālo risinājumu palīdzību var daudz efektīvāk pārvaldīt pilsētas infrastruktūru, piemēram, ūdens un energoapgādi, apgaismojumu un satiksmes regulēšanu.

Lai nepārtraukti pielāgotos globālajiem izaicinājumiem, ES nosaka ne tikai ilgtermiņa mērķus, bet arī galvenās prioritātes piecu gadu ciklā. Eiropas Savienības stratēģiskā programma 2024. – 2029. gadam ir atbildes reakcija uz globālās pandēmijas radītajām sekām, Krievijas izraisītā kara ietekmi, situāciju Tuvajos Austrumos un nepieciešamību cīnīties ar klimata pārmaiņām.⁶ Viens no programmas pilāriem ir “Plaukstoša un konkurētspējīga Eiropa”, kas uzsver nepieciešamību dalībvalstīm ciešāk sadarboties tādās stratēģiskās nozarēs kā enerģētika un finanses, kā arī kāpināt tempus tehnoloģiju un digitalizācijas attīstīšanai. Būtiska loma piešķirta arī ilgtspējīgai un noturīgai lauksaimniecības nozares attīstībai. Vēl viens programmas pilārs “Brīva un demokrātiska Eiropa” iekļauj

⁵ European Commission, Directorate-General for Budget, EU budget policy brief – The EU as an issuer – The NextGenerationEU transformation. #3, July 2022, Publications Office of the European Union, 2022, <https://data.europa.eu/doi/10.2761/111076>

⁶ Eiropas Komisija. Strategic Agenda 2024-2029. Pieejams tiešsaistē: https://www.consilium.europa.eu/media/4alddqf2/2024_557_new-strategic-agenda.pdf

aktivitātes, kas aizstāv tādas vērtības kā cilvēka cieņas ievērošana, brīvība, demokrātija, vienlīdzība, tiesiskums un cilvēktiesības. Būtiska prioritāte nākamajiem 5 gadiem ir arī drošība, tādēļ programmas virzienā “Spēcīga un droša Eiropa” paredzēts turpināt atbalstu Ukrainai, palielināt aizsardzības kapacitāti un spēju reaģēt uz dažādām krīzēm, kā arī iekļaut visaptverošu pieeju migrācijai un robežu pārvaldībai.

2. Jauno zaļo tehnoloģiju un ilgtspējīgu enerģijas risinājumu izpēte ES

Nozīmīgākais ierocis cīņā ar klimata pārmaiņām ir tehnoloģiju attīstīšana, jo tikai jaunas tehnoloģijas un risinājumi spēj atsaitēt ekonomisko izaugsmi no arvien lielāka radīto emisiju apjoma. Tikai attīstot inovācijas, iespējams saražot vairāk ar tādu pašu vai mazāku radīto izmešu un piesārņojuma daudzumu. Tieši tādēļ viena no galvenajām ES prioritātēm ir zinātniskā izpēte un progresīvu tehnoloģiju īstenošana dažādos ekonomikas sektoros. Būtiskākā inovāciju ieviešana un jaunu risinājumu meklēšana notiek enerģētikas sektorā, kur galvenie attīstības virzieni ir atjaunojamo energoresursu izmantošana un enerģijas uzkrāšana, centralizētās siltumapgādes efektivitātes palielināšana un tīklu paplašināšana, kā arī viedo energosistēmu attīstība.⁷

2023. gadā no atjaunojamajiem energoresursiem tika saražoti jau 44,7 % no ES elektroenerģijas patēriņa,⁸ un lielāko daļu no tās veidoja vēja un hidroenerģija, bet ļoti strauji attīstās arī saules elektroenerģijas ražošana. Zinātniskā izpēte un ražošanas tehnoloģiju attīstība ļāvuši strauji samazināt saules paneļu un vēja turbīnu investīciju izmaksas un palielinājusi to efektivitāti, attiecīgi pēdējo 10 gadu laikā atjaunojamās

⁷ Chyong C., Pollitt M., Reiner D., Li C, Modelling flexibility requirements in deep decarbonisation scenarios: The role of conventional flexibility and sector coupling options in the European 2050 energy system, Energy Strategy Reviews, 52, 2024, 101322

⁸ EUROSTAT. 2024. Renewables take the lead in power generation in 2023. Pieejams tiešsaistē: <https://ec.europa.eu/eurostat/web/products-eurostat-news/w/ddn-20240627-1>

elektroenerģijas ražošana ES palielinājusies par 50 %. Paredzams, ka tieši elektroenerģija no saules un vēja būs galvenais energoavots nākotnes energosistēmās, kas prasa virkni pielāgojumu kopējā enerģētikas sektorā, jo šo resursu pieejamība ir mainīga.

Lai efektīvi izmantotu mainīgo elektroenerģiju no saules un vēja, zinātniskā izpēte attīstījusies dažādos virzienos. Pirmais no tiem ir enerģijas akumulācijas sistēmu attīstība, kas ļautu uzkrāt elektroenerģiju brīžos, kad tā pieejama. Plaši pētījumi un jaunas inovācijas tiek izstrādātas, lai pēc iespējas samazinātu elektrisko bateriju izmaksas un ietekmi uz vidi, kā arī palielinātu to uzkrāšanas kapacitāti.⁹ Alternatīva elektriskajām baterijām ir “liekās” elektroenerģijas pārveidošana sintētiskajās degvielās (piemēram, ūdeņradī), ko iespējams ilgāk uzglabāt, transportēt un plašāk izmantot. Šis tehnoloģiju attīstības virziens tiek apzīmēts kā *power-to-x* tehnoloģiju koncepts, kas šobrīd strauji attīstās.¹⁰ Zinātnieki meklē jaunus risinājumus, lai palielinātu efektivitāti un pēc iespējas mazāks elektroenerģijas daudzums tiktu zaudēts pārveides procesos, kā arī samazinātu tehnoloģiju izmaksas, nodrošinātu drošu degvielu uzglabāšanu un optimizētu transportēšanu.

Jebkura akumulācijas vai elektroenerģijas pārveides sistēmas izbūve prasa papildu investīcijas, tādēļ zinātnieki nākuši klajā ar viedās energosistēmas konceptu, kurā plašāk mijiedarbojas dažādi energoapgādes sektori.¹¹ Šādas sektoru sasaistes galvenais mērķis ir plašāk izmantot atjaunojamo elektroenerģiju, kad tā ir pieejama, piemēram, nodrošinot siltumapgādi vai darbinot elektroauto. Elektroenerģiju var efektīvi pārvērst siltumenerģijā, izmantojot siltumsūkņus, kas šobrīd jau plaši integrēti Ziemeļvalstu siltumapgādes sistēmās. Papildu ieguvums ir siltuma aku-

⁹ Zhang R., Lee M., Huang L., Ni M., Optimization of battery energy storage system (BESS) sizing in different electricity market types considering BESS utilization mechanisms and ownerships, *Journal of Cleaner Production*, 470, 2024, 143317, <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2024.143317>

¹⁰ V. Battaglia, L. Vanoli, Optimizing renewable energy integration in new districts: Power-to-X strategies for improved efficiency and sustainability, *Energy*, Volume 305, 2024, 132312, ISSN 0360-5442, <https://doi.org/10.1016/j.energy.2024.132312>

¹¹ H. Lund, P.A. Østergaard, D. Connolly, B.V. Mathiesen Smart energy and smart energy systems. *Energy*, 137 (2017), pp. 556-565

mulācījas tvvertnes, kas ir lētāks risinājums nekā elektriskā akumulācija un ļauj salāgot enerģijas patēriņu un pieprasījumu.

Viedajās energosistēmās būtiska loma tiek piešķirta arī enerģijas gala lietotājam, kas, aktīvi iesaistoties kopējā energosistēmā, var palīdzēt sistēmas balansēšanā, piemēram, samazinot enerģijas patēriņu pīķa slodzes brīžos un pārbīdot to uz periodiem, kad plaši pieejama atjaunojamā elektroenerģija. Tiek veikti daudzi un dažādi pētījumi par to, kā motivēt enerģijas gala lietotājus mainīt savus paradumus, ieviest digitālos risinājumus un kāda varētu būt to kopējā ietekme.¹²

ES kā vienu no prioritātēm enerģētikas sektora attīstībā ir noteikusi arī pilnībā integrētas, savstarpēji savienotas un sinhronizētas energosistēmas izveidi Eiropā, kas ļautu efektīvi koordinēt elektroapgādi starp dažādām ES valstīm.¹³ Starptautiskie elektrotīklu savienojumi ir vēl viens risinājums, lai lietderīgi izmantotu atjaunojamo elektroenerģiju, to importējot vai eksportējot uz citām valstīm. Šis aspekts jāņem vērā, arī plānojot ES paplašināšanos, jo jaunajām dalībvalstīm var būt pieejami atjaunojamie energoresursi, ko iespējams izmantot kopējā Eiropas elektroapgādes sistēmā. ES mērķis ir līdz 2030. gadam palielināt atjaunojamās enerģijas īpatsvaru kopējā energoresursu struktūrā līdz 45 %. Integrējot tādas valstis kā Ukraina un Moldova, kurām ir ievērojams atjaunojamās enerģijas potenciāls, ES var palielināt savu uzstādītās atjaunojamās enerģijas jaudu. 2022. gadā, sinhronizējot Ukrainas un Moldovas elektrotīklu ar kopējo ES elektrotīklu, sperts pirmais solis, lai būtu iespējams eksportēt un importēt saražoto elektroenerģiju.¹⁴ ES kandidātvalstis apņēmušās turpināt investēt saules un vēja elektrostaciju uzstādīšanā, kā arī dažādās

¹² Pakere, I.; Gravelins, A.; Bohvalovs, G.; Rozentale, L.; Blumberga, D. Will Aggregator Reduce Renewable Power Surpluses? A System Dynamics Approach for the Latvia Case Study. *Energies* 2021, *14*, 7900. <https://doi.org/10.3390/en14237900>

¹³ Council of the European Union, 2024. Advancing Sustainable Electricity Grid Infrastructure - Council conclusions. Pieejams tiešsaistē: <https://data.consilium.europa.eu/doc/document/ST-10459-2024-INIT/en/pdf>

¹⁴ Kardas S. Energising Eastern Europe: How the EU can enhance energy sovereignty through cooperation with Ukraine and Moldova. European Council on Foreign Relations. Policy Brief, March 2024. Pieejams tiešsaistē: <https://ecfr.eu/wp-content/uploads/2024/03/Energising-eastern-Europe-How-the-EU-can-enhance-energy-sovereignty-through-cooperation-with-Ukraine-and-Moldova.pdf>

akumulācijas sistēmās un ūdeņraža ražošanā, kas atbilst ES ilgtermiņa klimata mērķiem un samazina siltumnīcefekta gāzu emisijas.

Nozīmīga tehnoloģiju attīstība un pārkārtošanās notiek arī siltumapgādes sektorā, jo ēku apkurei un karstā ūdens sagatavošanai tiek patērēts nozīmīgs energoresursu daudzums. Ēkās siltuma ražošanu var nodrošināt gan individuālie risinājumi, gan centralizētā siltumapgāde. Tieši centralizētās siltuma ražošanas un pārvades attīstība noteikta kā ES enerģētikas sektora attīstības stūrakmens, jo šādā veidā var integrēt inovatīvus risinājumus un palielināt siltuma ražošanas efektivitāti. Dažādi enerģētikas sektora simulācijas un optimizācijas modeļi ir pierādījuši, ka nākotnes siltumapgādes attīstība būs vērsta uz liela mēroga siltumsūkņu integrāciju, pateicoties plašākai atjaunojamās elektroenerģijas pieejamībai.¹⁵ Siltumsūkņi par siltuma avotu var izmantot gan apkārtējās vides siltumenerģiju, gan zemas temperatūras siltumu, kas izdalās no dažādiem procesiem (siltuma pārpalikumi jeb atlikumsiltums). Daudzos rūpniecības un dzesēšanas procesos (piemēram, datu centros, lielveikalos, noliktavās) rodas šāds siltums, ko būtu iespējams atgūt un lietderīgi izmantot siltumapgādē, samazinot energoresursu patēriņu un siltuma ražošanas izmaksas. Daudzās ES valstīs siltuma atgūšanas pilotprojekti jau ieviesti, demonstrējot nozīmīgu siltumapgādes sektora attīstības potenciālu.

Būtiski atzīmēt, ka ES zaļais kurss un pakete "Gatavi mērķrādītājiem 55 %" nosaka "energoefektivitāte pirmajā vietā" principu, kas nozīmē, ka pirms siltumapgādes un elektroapgādes ražošanas attīstības plānošanas nepieciešams meklēt veidus, kā iespējams samazināt enerģijas patēriņu. ES dalībvalstīs vēl aizvien pastāv ļoti augsts energoefektivitātes potenciāls gan ēku sektorā, kur iespējams veikt siltināšanu un uzstādīt efektīvākas iekārtas, gan rūpniecības un lauksaimniecības sektorā, kur iespējams ieviest jaunas tehnoloģijas un optimizēt ražošanas procesus.¹⁶ ES klimata mērķu sasniegšana būs iespējama, vienīgi kombinējot energoefektivitātes paaugstināšanu ar inovatīvām tehnoloģijām un risinājumiem.

¹⁵ Pakere, I., Freimanis, R., Allena-Ozoliņa, S., Asaris, P., Demurtas, A., Gerner, M., Yearwood, J. Cost-Optimal Policy Strategies for Reaching Energy Efficiency Targets and Carbon Neutrality. *Environmental and Climate Technologies*, 2023, 27999-1014.

¹⁶ Knoop K., Lechtenböhmer S. The potential for energy efficiency in the EU Member States – A comparison of studies, *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 68, 2017, 1097-1105, <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.05.090>

3. Ieskats Latvijas klimata mērķu sasniegšanā, un kas ir galvenie izaicinājumi

Latvijas kopējās SEG emisijas laika posmā no 1990. līdz 2020. gadam samazinājās par 59,6 %, galvenokārt deindustrializācijas 90. gados dēļ. Kopš 2005. gada kopējās SEG emisijas ir saglabājušās diezgan stabilas un līdz 2020. gadam samazinājušās tikai par 4,5 %.¹⁷ Enerģētikas sektors ir lielākais SEG emisiju radītājs Latvijā (35,1 % no visām emisijām 2020. gadā), tomēr šajā sektorā emisijas ir ievērojami samazinājušās pēdējo 10 gadu laikā, lielā mērā pateicoties kurināmā pārejai no dabasgāzes uz biomasas izmantošanu. Otrs lielākais SEG emisiju radītājs ir transporta nozare ar 29,8 % no visām emisijām 2020. gadā, un šajā sektorā pagaidām nav vērojams būtisks emisiju samazinājums. Būtisku emisiju daļu Latvijā veido arī lauksaimniecības nozare, kurā kopš 2005. gada SEG emisijas ir palielinājušās par 25,5 %. To galvenokārt ietekmē lauksaimniecības dzīvnieku skaits. Jāatzīmē arī, ka Latvijas zemes izmantošanas un mežu sektors lielākoties ir vairāk piesaistījis CO₂ emisijas nekā emitējis, bet pēdējo gadu laikā arī šī tendence ir mainījusies galvenokārt mežizstrādes tempu pieauguma dēļ. Zemes izmantošanas emisijas galvenokārt ir saistītas ar mitrājiem, jo kūdras rūpniecība ir viena no nozarēm, kas visvairāk rada SEG.

Latvijas klimata mērķus dažādās nozarēs nosaka 2020. gadā publicētais un 2024. gadā atjaunotais Latvijas Nacionālais enerģētikas un klimata plāns 2021.–2030. gadam, kā mērķis ir sekmēt klimata pārmaiņu ierobežošanu un klimatnoturību Latvijā, lai ne vēlāk kā līdz 2050. gadam sasniegtu klimatneitralitāti, ņemot vērā vides, sociālo, ekonomikas un pārvaldības ilgtspēju. Plānā noteiktie mērķi 2030. gadam iekļauj kopējo SEG emisiju samazināšanu par 65 %, salīdzinot ar 1990. gadu, AER īpatsvara palielināšanu gala patēriņā līdz 62 %, energoefektivitātes uzlabošanu, sasniedzot 26,3 TWh kumulatīvo ietaupījumu, kā arī citus sektoru mērķus, tai skaitā inovāciju ieviešanu, pētniecības un konkurētspējas uzlabošanu.

¹⁷ Latvia report to UNFCCC (2022), National Inventory Report (NIR) <https://unfccc.int/documents/461908>

Lai sasniegtu Latvijas klimata mērķus, nepieciešama arī būtiska sabiedrības iesaiste. Viens no redzamākajiem piemēriem ir nepieciešamība paaugstināt mājokļu energoefektivitāti. Lai gan daudzas dzīvojamās ēkas ir novecojušas un steidzami nepieciešama ēku renovāciju, iedzīvotāji kūtri iesaistās ēku atjaunošanas programmās. Līdz šim arī valsts pieejamais atbalsts ēku siltināšanai nav spējis izsaukt “renovācijas bumu” dzīvojamajā sektorā, galvenokārt tādēļ, ka finansējums pieejams periodiski, daudzīvokļu māju iemītniekiem ir sarežģīti savstarpēji vienoties par ēkas renovēšanu, kā arī enerģijas izmaksas ir salīdzinoši zemas, kas kombinācijā ar zemu vides apziņu neveicina aktīvi rīkoties enerģijas taupīšanas virzienā.

Nedaudz atšķirīga tendence redzama atjaunojamo energoresursu jomā, kur tehnoloģiju izmaksu samazināšanās kombinācijā ar valsts atbalstu spēja būtiski palielināt privātmājās uzstādīto saules paneļu jaudu. Nav gan precīzi noteikts, vai saules enerģijas izmantošana palielinājās ekonomisku apsvērumu dēļ, vai tādēļ, ka iedzīvotāji apzinās noteiktās klimata saistības.

Būtiska loma Latvijas klimata mērķu sasniegšanā ir arī uzņēmumiem. Jau vairākus gadus lielākajiem Latvijas uzņēmumiem un elektroenerģijas patērētājiem ir obligāti nepieciešams rūpīgi izanalizēt iespējas samazināt savu enerģijas patēriņu, veicot energoauditus vai ieviešot energopārvaldības sistēmu. Daudzi no uzņēmumiem apzinās, ka energoefektivitāte un atjaunojamo energoresursu izmantošana ir veids, kā palielināt savu konkurētspēju, īpaši augstu energoresursu cenu apstākļos. Tomēr daudzos uzņēmumos trūkst finansējuma, lai ieviestu vērienīgus energoefektivitātes paaugstināšanas pasākumus.

Uzņēmumiem daudz nopietnāk pievērsties klimata un citu ietekmju novērtēšanai likusi arī pieņemtā Korporatīvās ilgtspējas ziņošanas direktīva,¹⁸ kas arī lielākajiem Latvijas uzņēmumiem liek savos vadības pārskatos iekļaut ilgtspējas ziņojumu. Tajā būs nepieciešams iekļaut arī

¹⁸ EIROPAS PARLAMENTA UN PADOMES DIREKTĪVA (ES) 2022/2464 (2022. gada 14. decembris), ar ko attiecībā uz korporatīvo ilgtspējas ziņu sniegšanu groza Regulu (ES) Nr. 537/2014, Direktīvu 2004/109/EK, Direktīvu 2006/43/EK un Direktīvu 2013/34/ES. Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis. L 322/15. 16.12.2022

uzņēmuma SEG samazināšanas mērķus, stratēģiju, lai sasniegtu klimatneitralitāti 2050. gadā, un paveiktās aktivitātes ilgspējas jomā. Attiecīgi uzņēmumiem arvien vairāk būs nepieciešams domāt par klimata saistību izpildi.

Rekomendācijas

Klimata pārmaiņu mazināšana ir kompleks pasākumu kopums dažādās nozarēs, kas var savstarpēji mijiedarboties. Piemēram, plašāka biomasas izmantošana enerģētikas nozarē var veicināt intensīvāku mežu izciršanu un oglekļa piesaistes samazināšanos. Līdz ar to, īstenojot klimata politikas, nepieciešams rūpīgi izvērtēt dažādu pasākumu ilgtermiņa ietekmes. Svarīgi, lai klimata lēmumi būtu zinātnē balstīti, kas Latvijā bieži vien iztrūkst.

Enerģētikas sektors nākotnē kļūs aizvien komplicētāks, tādēļ nepieciešams uzlabot sadarbību starp dažādām iesaistītajām pusēm (piemēram, elektroenerģijas un siltumenerģijas ražotāji, pārvades operatori, pašvaldības). Lēmumu pieņēmējiem būtu jāveicina labi izpētītu un ekonomiski pamatotu saules un vēja enerģijas ražošanas tehnoloģiju ieviešana. Palielinoties mainīgo energoresursu (saules un vēja) īpatsvaram kopējā energobilancē, nepieciešams būtiski palielināt energosektora elastību, lai spētu sabalansēt ražošanas un patēriņa slodzes, integrējot akumulācijas sistēmas un veicot sektoru salāgošanu.

Pētījumu rezultāti Latvijas energosektoram liecina, ka, ja ir lielas uzstādītās vēja jaudas, aptuveni 20–30 % no saražotās elektroenerģijas rodas periodos bez pietiekama pieprasījuma profila, un rodas elektroenerģijas pārpalikums. Lai šos elektroenerģijas pārpalikumus optimāli izmantotu, nepieciešams ieviest akumulācijas sistēmas un veikt sektoru salāgošanu, piemēram, integrēt lielas jaudas siltumsūkņus siltumapgādes sistēmās, kas izmantotu elektroenerģiju brīžos, kad patēriņš ir zemāks nekā saražotā elektroenerģija. Būtisks solis ir ilgtermiņa plānošanas dokumentu izstrāde pārējai uz viedo energoapgādi, kam pakārtoti politikas atbalsta instrumenti.

Siltumapgādē nozīmīgu lomu ieņem un turpinās ieņemt biomasas resursi, tomēr būtiski, lai enerģētikas sektorā tiek izmantota tikai zemas kvalitātes koksne, ko nevar izmantot dažādu augstas pievienotās vērtības produktu ražošanā. Jāturpina zinātniskā izpēte biogāzes izmantošanas attīstībā, lai esošās biogāzes stacijas var pārprofilēties no darbības koģenerācijas režīmā uz biometāna ražošanu. Siltumapgādē jāturpina attīstīt saules enerģijas izmantošanu un jāpalielina izmantoto siltuma pārpalikumu īpatsvars, kā arī jāveicina resursu efektīva pārvaldība.

Ņemot vērā resursu ilgtspējīgas izmantošanas pamatprincipus un bioekonomikas pamatnostādnes, koksnes resursu izmantošana jāpadara efektīvāka. Svarīgi pievērst uzmanību koksnes resursu eksporta mazināšanai, lai vietējos resursus maksimāli izmantotu importēto kurināmo aizvietošanai. Kokapstrādes nozarē būtiski veicināt inovatīvu risinājumu un produktu ienākšanu. Ilgtspējīga resursu izmantošana jāņem vērā arī citās nozarēs, ieviešot aprites ekonomikas principus. Īpaši būtiski tas ir atkritumu apsaimniekošanas sektorā, kurā svarīgi veicināt atkritumu šķirošanu un pārstrādi, maksimāli izvairoties no atkritumu dedzināšanas.

Enerģētiskā drošība ir būtisks aspekts dažādu mainīgo aspektu apstākļos. Kurināmo un enerģijas cenu izmaiņas, klimata apstākļu atšķirības, pieaugošās vides prasības rada riskus ekonomiski nepamatotām investīcijām un papildu izmaksu pieaugumam. Kā nākotnes risinājums enerģētiskās drošības nodrošināšanai ir izmantoto energoresursu diversifikācija, maksimizējot vietējos energoresursus, energoefektivitātes paaugstināšana un gala patēriņa samazināšana, kā arī sektoru savstarpējā savienošana. Lai to panāktu, pirmais solis ir detalizētas enerģētikas sektora datu bāzes izveide, nodrošinot publisku pieeju tādiem vitāli svarīgiem izejas datiem kā enerģijas gala patēriņš, saražotais enerģijas daudzums un kurināmā patēriņš dažādos sektoros un reģionos. Šādas informācijas apkopošana ļautu identificēt sinerģiju starp enerģijas ražotājiem un patērētājiem lokālā, reģionālā un nacionālā līmenī.

IV

Paplašināšanās: jaunu dalībvalstu uzņemšana stiprākai savienībai

Dr. Marija Golubeva

ES paplašināšanās ir vēsturiska iespēja nodrošināt Ukrainas, Moldovas un Rietumbalkānu (kā arī, iespējams, Gruzijas) vietu Eiropas tiesiskuma un demokrātijas telpā, vienlaikus likvidējot “pelēkās zonas” pie ES robežām, kuras var izmantot Krievija. Pēc Eiropadomes paustā: “Paplašināšanās process ir ģeostratēģisks ieguldījums mierā, drošībā, stabilitātē un labklājībā.”¹ Lai pievienotos Eiropas Savienībai, kandidātvalstīm ir ne tikai jāiziet pārrunu procedūra, kurā katras sadaļas atvēršana un slēgšana ir visu esošo ES dalībvalstu politisks lēmums, bet arī jāatbilst noteiktiem kritērijiem. Šie divi faktori – dalībvalstu politiskās intereses un kritēriju normatīvitāte – arī nosaka ES paplašināšanās dinamiku.²

Kritēriji valstīm, kuras kvalificējas dalībai ES, tika noteikti 90. gados, lai nodrošinātu skaidru ietvaru postpadomju valstu integrācijai, nodrošinot, ka jaunās dalībvalstis atbilst Savienības vērtībām un standartiem.

¹ Eiropadome (2024) GENERAL EU POSITION. Ministerial meeting opening the Intergovernmental Conference on the Accession of the Republic of Moldova to the European Union.

² Par to, kā lielo dalībvalstu politiskās intereses un izpratne par ES mērķiem ietekmē kandidātvalstu perspektīvas, skat., piemēram, Marija Golubeva, Nicolas Tenzer, Katarzyna Pisarska un Sam Greene (2003) A European Home for Ukraine: Perspectives on the EU’s Enlargement Challenge from Berlin, Paris, and Warsaw. CEPA. <https://cepa.org/comprehensive-reports/a-european-home-for-ukraine>

Lai gan šie kritēriji ir kalpojuši svarīgam mērķim, arvien pieaug diskusijas par to atbilstību un stingrību. Šo kritēriju atvieglošana varētu veicināt ātrāku pievienošanos tādām valstīm kā Ukraina, kas, iespējams, pilnībā neatbilst visām prasībām, bet ir stratēģiski un politiski nozīmīgas. Tomēr šāda pieeja, ja to pielieto pārāk plaši, var apdraudēt principus, par kuriem ES iestājas, un tas var apdraudēt Savienības integritāti un saliedētību. Par būtiskākajiem kritērijiem līdztekus ekonomiskām un fiskālām prasībām (Māstrihtas kritēriji) ir atzīstami likuma varas, cilvēktiesību un minoritāšu aizsardzības, kā arī labas pārvaldības principi (Kopenhāgenas kritēriji), kuru ievērošana – vai drīzāk progress to pielietošanā visās pārvaldes jomās – ir būtisks kandidātvalstu progressa rādītājs.

1. Austrumu un Dienvidu horizonti

Kopš 2003. gadā sākās Rietumbalkānu valstu ceļš uz ES, kandidātvalstu progress vienmēr ir bijis nevienmērīgs. Tā tas ir bijis arī Centrālās un Austrumeiropas valstīm pirms 2004. gada paplašināšanās kārtas, tomēr pašlaik tam ir citi – bieži vien ģeopolitiski – iemesli. No Austrumu partnerības kandidātvalstīm, kuru valdības pauda vēlmi pievienoties ES pēc Krievijas iebrukuma Ukrainā 2022. gada februārī, Gruzijas piemērs īpaši labi ilustrē ģeopolitikas lomu kandidātvalsts progresā vai progressa trūkumā. Kopš “rožu revolūcijas”, kā rezultātā tika nostiprināts ģeopolitiskais kurss uz Rietumiem, Gruzijā tika veiktas vērienīgas valsts pārvaldes reformas, dažas no kurām – vispirms policijas reforma – kļuva par reformu mācību grāmatu piemēru visā pasaulē. Šis reformu gars un orientācija uz integrāciju ES ilgu laiku veidoja Gruzijas valsts pārvaldes motivāciju. Labas pārvaldības principu neievērošana no prezidenta Miheila Sakašvili un viņa valdības puses bija viens no pārmetumiem, kuru dēļ Gruzijas vēlētiņi 2012. gadā deva priekšroku partijai “Gruzijas sapnis”, kas solīja atjaunot labu pārvaldību un nodrošināt valsts tuvināšanos ES un NATO. Tomēr jau pēc tam, kad 2023. gada decembrī Gruzijai beidzot tika piešķirts kandidātvalsts statuss, “Gruzijas sapņa” galvenais donors un *de facto* partijas

vadītājs Bidzina Ivanišvili deva priekšroku savām ekonomiskajām interesēm Krievijā un lika parlamenta vairākumam nobalsot par Ārējās ietekmes caurspīdības likumu, kas uzlika nepamatotus ierobežojumus pilsoniskajai sabiedrībai³ un neatstāja ES institūcijām citu izvēli kā iesaldēt Gruzijas iestāšanās procesu.⁴

Mazāk dramatiskā, bet līdzīgā veidā tiek bremsēts dažu Rietumbalkānu valstu progress. Rietumbalkānu valstis tirdzniecības ziņā joprojām ir ievērojami vairāk integrētas ar ES nekā Austrumu partnerības valstis, kā Ukraina vai Moldova.⁵ Tomēr īpaši Serbijas gadījumā kandidātvalsts valdībai pietrūkst politiskas gribas skaidri pozicionēties ārpolitikas jautājumos, kas ES kļūst aizvien būtiskāki – vispirms attiecībā uz karu Ukrainā un sankcijām pret Krieviju. Arī Bosnijas un Hercegovinas progresu ES integrācijas jomā negatīvi ietekmē tās sastāvdaļas – Serbu Republikas – Krievijai draudzīga politika.

Arī bez ģeopolitiskām svārstībām Rietumbalkānu ceļš uz ES ir bijis ļoti ilgs un grūts, lielā mērā salīdzinoši zemās intereses no ES dalībvalstu puses dēļ, lai tās (izņemot Horvātiju) tiešām vienreiz iegūtu dalībvalstu statusu, bet arī šo valstu salīdzinoši zemās motivācijas veikt visaptverošas reformas dēļ.⁶ Pašlaik no sešām reģiona valstīm, kas nav ES, iestāšanās sarunas uzsāktas ar Albāniju un Ziemeļmaķedoniju, kā arī turpinās ar Serbiju un Melnkalni, kuras kandidātvalsts statusu ieguvušas ievērojami agrāk. Kā liecina Eiropas Komisijas ziņojums par Bosnijas un Hercegovinas

³ Maia Nikoladze and Ana Lejava (2024) Why Georgia's ruling party is pushing for the foreign agent law - and how the West should respond. Atlantic Council. <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/new-atlanticist/why-georgias-ruling-party-is-pushing-for-the-foreign-agent-law-and-how-the-west-should-respond/>

⁴ Radio Free Europe/Radio Liberty (2024) EU Halts Georgia's Accession, Freezes Financial Assistance. <https://www.rferl.org/a/eu-halts-georgia-accession/33027858.html>

⁵ Armin Steinbach (2024) The rocky road to EU accession for Western Balkan countries: obstacles and lessons from the Eastern Partnership. Brueghel. <https://www.bruegel.org/working-paper/rocky-road-eu-accession-western-balkan-countries-obstacles-and-lessons-eastern>

⁶ Marek Dabrowski, Luca Léry Moffat (2024) The changing dynamics of the Western Balkans on the road to European Union membership: an update. Brueghel. <https://www.bruegel.org/policy-brief/changing-dynamics-western-balkans-road-european-union-membership-update>

progressu, gadā, kopš valstij tika piešķirts kandidātvalsts statuss, tās progress uz integrāciju vērstās reformās ir bijis lielāks nekā visas iepriekšējās desmitgades laikā.⁷

Neskatoties uz zemāku ekonomiskās integrācijas līmeni, politiskās gribas ziņā Ukraina un Moldova pašlaik ir priekšā Rietumbalkānu valstīm, kuru iedzīvotāji reizēm izjūt nogurumu no daudzgadu nenoteiktības ES integrācijas jautājumā. Lielākais izaicinājums Ukrainai un Moldovai viņu ceļā uz ES, ja neskaita Krievijas radītos zaudējumus Ukrainai un apdraudējumus Moldovai, ir reformas, ko nepieciešams pabeigt pirms būtiskākās pārrunu sadaļas slēgšanas. Ukrainā tāpat kā Moldovā, neskatoties uz ievērojamo progressu attiecībā uz valstu apņemšanos ievērot tiesiskumu, tiesas nebauda vispārēju uzticēšanos. Tiesu sistēmas reformas abās valstīs vēl nav bijušas pilnībā veiksmīgas.⁸ Tiesu reformu pabeigšana ir viens no būtiskākajiem priekšnosacījumiem abu valstu integrācijai ES, jo tik ilgi, kamēr tiesu sistēmas abās valstīs vajā aizdomas par korupciju, tas apdraud ne tikai pašu valsts pilsoņu, bet arī ārvalstu investoru uzticēšanos tiesu varai.

2024. gada jūnijā ir uzsāktas iestāšanās sarunas ar abām valstīm, tomēr to progress pagaidām netiek plaši apskatīts no Eiropas Komisijas puses. Kandidātvalstu potenciālais piensums un radītie izaicinājumi, pievienojoties ES, atšķiras katras valsts gadījumā. Ne tikai šo valstu ekonomikas apmēri, bet arī valsts pārvaldes kapacitāte un modernizācijas pakāpe ir ļoti atšķirīgas. Tā, piemēram, Ukrainā digitalizācijas panākumi attiecībā uz sabiedrisko pakalpojumu pieejamību internetā ir bijuši priekšzīmīgi, un daudzas ES valstis varētu no tās mācīties, taču Moldova joprojām saskaras ar daudzām problēmām šajā jomā.

⁷ Eiropas Komisija (2024) Commission proposes to open EU accession negotiations with Bosnia and Herzegovina and updates on progress made by Ukraine and Moldova, https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_24_1423?fbclid=

⁸ Oleg Sukhov (2024) Ukraine's judicial reform relaunch shows mixed results so far. Kyiv Independent, <https://kyivindependent.com/cleansing-of-ukraines-judiciary-kicks-off-with-mixed-results/>; Angela Popil and Andrian Ermurachi (2024) Ongoing efforts in justice reform in the Republic of Moldova. IPRE. <https://ipre.md/2024/06/19/eforturile-de-implementare-a-reformei-justitiei-in-republica-moldova-op-ed-de-angela-popil-si-andrian-ermurachi/?lang=en>

Runājot par kandidātvalstu potenciālo pienesumu ES ekonomikai, tas, visticamāk, būs pozitīvs, bet tik liels valsts kā Ukraina integrācija ES prasīs paātrināt strukturālās reformas.

2. Paplašinātās ES redzējums: institucionālās un ekonomiskās ietekmes

Kaut gan vēl nepastāv visaptverošas ekonomiskas prognozes par to, kāda būs nākamās paplašināšanās kārtas ekonomiskā ietekme, iepriekšējās paplašināšanās kārtas pieredze liecina par izaugsmes paātrināšanu kā būtisku rezultātu. Tirdzniecība starp vecajām un jaunajām dalībvalstīm oficiālā iestāšanās procesa laikā no 1994. līdz 2004. gadam pieauga gandrīz trīs reizes un piekārtīgi starp pašām jaunajām dalībvalstīm. CAE valstu ekonomikas no pievienošanās procesa sākuma līdz 2008. gadam auga vidēji par 4 % gadā, un ir konstatēts, ka pievienošanās process ir veicinājis pusi no šīs izaugsmes.⁹

Neskatoties uz izaicinājumiem, kas saistīti ar ES paplašināšanos, kopumā tās ekonomiskais pienesums ES nākotnē varētu būt drīzāk pozitīvs pie nosacījuma, ka ES labi sagatavosies izaicinājumiem, ko paplašināšanās process radīs vidējā termiņā – it īpaši ES pārvaldības un atbalsta fondu politikas jomā. Vislielākā ietekme uz ES ekonomiku nenoliedzami būs Ukrainai, kuras pievienošanās pieliks punktu līdzšinējai ES kopējai lauksaimniecības politikai (KLP). Ukrainai ir vairāk nekā 42,5 miljoni hektāru lauksaimniecības zemes, un valsts lielā mērā ir atkarīga no lauksaimniecības kā galvenā eksporta ieņēmumu avota. Ukrainā ražo vidēji 27 miljonus tonnu kviešu gadā, kas atbilst aptuveni 20 % no ES produkcijas, un 34 miljonus tonnu kukurūzas gadā salīdzinājumā ar 52 miljoniem visā ES. Ukrainas saulespuķu sēkļu produkcija ir gandrīz divas reizes lielāka nekā ES.¹⁰ Gadījumā,

⁹ Mirek Dušek, Andrew Caruana Galizia (2024) The forgotten economics of EU enlargement. World Economic Forum. <https://www.weforum.org/agenda/2024/01/the-forgotten-economics-of-eu-enlargement/>

¹⁰ Ibid.

ja ES KLP netiks reformēta, Ukrainas uzņemšana nozīmēs, ka liela daļa šai politikai paredzēto līdzekļu aizies Ukrainas lauksaimniekiem. Ukraina būtu tiesīga saņemt 96,5 miljardus eiro KLP līdzekļu, kā rezultātā par aptuveni 20 % tiktu samazinātas lauksaimniecības subsīdijas pašreizējām ES dalībvalstīm.¹¹

Arī kohēzijas politikā Ukrainas pievienošanās nozīmētu fundamentālu līdzekļu pārdali. Ukraina būtu ES nabadzīgākā dalībvalsts: pirmskara iekšzemes kopprodukts (IKP) uz vienu iedzīvotāju (5000 USD) ir mazāks par 50 % no Bulgārijas (nabadzīgākā ES dalībvalsts) ar 12000 USD uz vienu iedzīvotāju gadā. Līdz ar 9 kandidātvalstu pievienošanos lielākā daļa no pašreizējo kohēzijas fondu saņēmēju kļūtu par donorvalstīm.

Šie un citi apsvērumi liek šaubīties, ka jaunā ES paplašināšanās kārtā ir iespējama bez pašas ES institūciju un politikas reformām. Debates par ES institucionālo reformu – vispirms jau attiecībā uz lēmumu pieņemšanu Padomē – ilgst jau vairākus gadus, tomēr to iznākums joprojām nav drošs. Šīs debates visvairāk skar to, kādā veidā notiek politisko lēmumu pieņemšana Padomē attiecībā uz ES ārējo un drošības politiku,¹² kā arī attiecībā uz ES paplašināšanos. Pašlaik saskaņā ar ES līgumiem un praksi šādi lēmumi ir jāpieņem vienbalsīgi, tomēr pieaug spēkā aicinājumi mainīt šo principu uz tā saucamo kvalificēto balsu vairākumu (*Qualified Majority Vote* jeb *QMV*).

Vienbalsīgās lēmumu pieņemšanas principu viegli izmantot ļaunprātīgi, bloķējot svarīgus lēmumus ar vienas dalībvalsts balsi – kā to ik pa laikam dara Ungārijas premjers Viktors Orbāns, bloķējot Ukrainai svarīgus lēmumus vai arī lēmumus par sankcijām pret Krieviju. Tas neļauj ātri vienoties par būtiskiem lēmumiem ārpolitikas un drošības jomā, kas var ļoti nopietni apdraudēt ES spēju rīkoties kritiskās situācijās. Tanī pašā laikā virkne ES valstu nav ar mieru atteikties no vienbalsības principa, jo

¹¹ IDDRI (2023) Should we (already) be thinking about the next reform of the Common Agricultural Policy? <https://www.iddri.org/en/publications-and-events/blog-post/should-we-already-be-thinking-about-next-reform-common>

¹² Skat., piemēram, Arnis Lauva (2024) Latvijas balss diskusijā par ES institucionālo pielāgošanu esošajiem un nākotnes izaicinājumiem. Jurista Vārds, Nr. 18/19, <https://m.juristavards.lv/doc/285197-latvijas-balss-diskusija-par-es-institucionalo-pielagoshanu-esosajiem-un-nakotnes-izaicinajumiem/>

to valdības uzskata, ka lēmumi, kas neapmierina pilnīgi visas dalībvalstis, nozīmē citu valstu gribas uzspiešanu.

Kopš Lisabonas līguma parakstīšanas vairums ES dalībvalstu nav vēlējušās veikt nekādas turpmākas izmaiņas līgumā. Tomēr ir bijušas vairākas iniciatīvas, lai izmantotu *Passerelle* jeb “pārejas” klauzulas, kas ļautu pāriet uz citām lēmumu pieņemšanas procedūrām, negrozot līgumu: no vienprātības uz kvalificētu balsu vairākumu vai no īpašām procedūrām uz parasto likumdošanas procedūru, saskaņā ar kuru Parlamentam atsevišķos gadījumos būtu atļauts pieņemt koplēmumu ar Padomi.¹³ Vienu no iniciatīvām par biežāku *Passerelle* klauzulu izmantošanu 2023. gadā parakstīja septiņu ES dalībvalstu ārlietu ministri.¹⁴

Nemainoties ES institūciju veidošanās un darbības principiem, paplašināšanās nozīmētu arī lielu ES komisāru skaita pieaugumu, kas raisa zināmu skepticismu par paplašinātās Eiropas Komisijas rīcībspēju un efektivitāti. Kopumā ņemot, šie apsvērumi nozīmē, ka ES paplašināšanās diez vai ir iespējama bez vismaz daļas nosaukto reformu, kas prasa konsensu starp dalībvalstīm. Kamēr šis konsenss nav sasniegts, kandidātvalstu integrācijas process, visticamāk, tiks bremsēts.

3. Sabiedrības viedoklis par paplašināšanos

Kamēr kandidātvalstīs kopumā atbalsts dalībai ES ir ļoti augsts – īpaši Ukrainā¹⁵ un Gruzijā,¹⁶ ne visu ES valstu iedzīvotāji ar vienādu entuziasmu skatās uz ES paplašināšanās perspektīvām. Tā Vācijā 2023. gadā tikai 57 % iedzīvotāju piekrita apgalvojumam, ka Ukrainai, kad tā būs

¹³ Nikolaj von Ondarza, Isabella Stürzer (2024) The State of Consensus in the EU. Stiftung Wissenschaft und Politik. <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2024C16/>

¹⁴ Politico (2023) It's time for more majority decision-making in EU foreign policy. <https://www.politico.eu/article/eu-foreign-policy-ukraine-russia-war-its-time-for-more-majority-decision-making/>

¹⁵ “Public Opinion on EU Membership in Ukraine 2022.” Statista, accessed August 22, 2023.

¹⁶ NDI (2023), <https://www.ndi.org/publications/ndi-poll-georgian-citizens-remain-committed-eu-membership-nation-united-its-dreams-and>

tam gatava, būtu jāpievienojas ES.¹⁷ Vidēji saskaņā ar Eirobarometra 2023. gada jūnija datiem 53 % ES pilsoņu principā atbalsta paplašināšanos, bet 37 % ir pret to.¹⁸

Iemesli, kas ietekmē iedzīvotāju un politikas veidotāju attieksmi pret paplašināšanos un uz kuriem norāda ES domnīcu eksperti, iekļauj gan ģeopolitiskus apsvērumus, gan raizes par ekonomisko labklājību, pienācīgiem saņemot lielāku ES fondu līdzekļu proporciju.¹⁹ Šī raksta tapšanas laikā autore nekonstatēja nevienu pēdējos gados tapušu padziļinātu Latvijas iedzīvotāju, tai skaitā uzņēmēju, attieksmes izpēti, bet tāds pētījums būtu lietderīgs.

Rekomendācijas

Rīgā 2024. gada maijā notikušajā konferencē *Baltic Event on EU Enlargement* Latvijas, Lietuvas un Igaunijas pilsoniskās sabiedrības, akadēmisko aprindu un domnīcu pārstāvji formulēja dažas rekomendācijas Baltijas valstīm ES paplašināšanās jomā.²⁰

- Lai atdzīvinātu paplašināšanās procesu, Baltijas valstīm ir jāaicina pārējie ES līderi konsekventāk apliecināt ES pamatvērtības un efektīvi risināt gan iekšējās, gan ārējās pretrunas, kas bremzē ES paplašināšanos.
- ES dalībvalstīm būtu jāpievērš uzmanība daļas pilsoņu iekšējai pretestībai pret ES paplašināšanos, tieši uzrunājot pilsoņu bažas un vienlaikus vēršoties pret ārējo, ES nedraudzīgo aktoru ietekmi.

¹⁷ <https://cepa.org/comprehensive-reports/a-european-home-for-ukraine/>

¹⁸ Internationale Politik Quarterly(2023) What Europe Thinks ... about EU Enlargement. <https://ip-quarterly.com/en/what-europe-thinks-about-eu-enlargement>

¹⁹ Piotr Buras un Engeljushe Morina (2024) Catch-27: The contradictory thinking about enlargement in the EU. ECFR. <https://ecfr.eu/publication/catch-27-the-contradictory-thinking-about-enlargement-in-the-eu/>

²⁰ Baltic Initiative on European Reform (2024) Baltic Event on EU Enlargement 2024 – Policy Recommendations. <https://www.balticinitiative.eu/post/baltic-event-on-eu-enlargement-2024-policy-recomendations>

- Baltijas valstu politikas veidotājiem būtu aktīvāk jāreaģē uz ārējām ietekmēm no nedraudzīgām valstīm, kas cenšas izjaukt ES paplašināšanās procesus Austrumu partnerības valstīs.
- ES paplašināšanās kritērijiem ir jālīdzsvaro stratēģiskā elastība ar ES pamatvērtību un standartu ievērošanu. ES ir jāieņem pārliecinotāka nostāja, nodrošinot, ka finansējums kandidātvalstīm ir atkarīgs no reāliem soļiem, kas vērsti uz nacionālās likumdošanas un politikas saskaņošanu ar Eiropas Savienības standartiem.
- Baltijas valstīm vajadzētu izmantot savu labo reputāciju Ukrainā, lai veicinātu uz ES kritērijiem vairāk orientētu un caurskatāmāku pieeju valsts pārvaldes reformām. Lai gan *ad hoc* palīdzība Ukrainas valsts iestādēm, lai pārvarētu Krievijas agresijas radītās milzīgās problēmas, ir svarīga, kopumā atbalstam vajadzētu būt stratēģiskākam un vērstam uz mērķiem, kas ir daļa no virzības uz ES. Atbalstam arī jāveicina nevalstiskā sektora dalība lēmumu pieņemšanā visos līmeņos.
- Pašlaik nav pieejami aprēķini par to, kā ES paplašināšanās ietekmēs Baltijas valstu ekonomikas. Šādus aprēķinus apgrūtina skaidrības trūkums par, pirmkārt, Krievijas iebrukuma Ukrainā ilgumu un iznākumu un, otrkārt, paplašināšanās procesa ātrumu, secību un nosacījumiem. Baltijas valstīm jāizstrādā uz scenārijiem balstīti ietekmes novērtējumi par ES paplašināšanās ietekmi uz to tautsaimniecībām.

Kopumā, ņemot vērā ES paplašināšanās milzīgo potenciālo lomu ES kā globāla spēlētāja nostiprināšanā un ES pamatvērtību noturības nodrošināšanā nākotnē, Latvijas politikas veidotājiem vajadzētu veltīt lielāku uzmanību nacionālo pozīciju sagatavošanai šajā jomā, vairāk konsultēties ar pilsonisko sabiedrību, uzņēmējiem un ekonomistiem par ES paplašināšanās jautājumiem un apsvērt elastīgāku pozīciju attiecībā uz ES institucionālām reformām, tai skaitā attiecībā uz kvalificēto balsu vairākuma principu ES ārpolitikā un drošības politikā, lai nodrošinātu ES izdzīvošanu mūsu laikmeta ģeopolitiskajos satricinājumos.

V

Drošība: stabilitātes nodrošināšana mainīgajā pasaulē

Māris Cepurītis

Drošības jautājumi ir kļuvuši par vienu no svarīgākajiem 21. gadsimta izaicinājumiem, īpaši mainīgās globālās politiskās situācijas kontekstā. Termins “drošība” sevī ietver daudz vairāk nekā tikai fizisku aizsardzību pret ārējiem draudiem; tā aptver arī ekonomisko, kibernetisko un sociālo stabilitāti. Divdesmit gados kopš Latvijas iestāšanās, Eiropas Savienība ir pakāpeniski pilnveidojusi kolektīvos drošības un aizsardzības pasākumus, īpaši attiecībā uz hibrīddraudu novēršanu, robežu stiprināšanu un krīžu pārvaldību, un tendences liecina, ka arī turpmāk drošībai būs jābūt vienai no ES prioritātēm.

Tomēr līdzās šiem sasniegumiem nedrošības sajūta reģionā ir pieaugusi, īpaši saistībā ar Krievijas un Baltkrievijas agresiju un globālo ģeopolitisko nestabilitāti. Arī migrācija, kas tiek izmantota kā politisks ierocis, rada papildu drošības izaicinājumus. Šie jautājumi aktualizē nepieciešamību pēc pastiprinātas drošības un aizsardzības politikas, kā arī sabiedrības un uzņēmumu noturības veicināšanas pret jaunajiem apdraudējumiem, lai uz 2030. gadu Eiropas Savienība un tās tuvējais reģions baudītu daudz augstāku drošību un stabilitāti.

1. Starp atvērtību un drošību: migrācijas radītie izaicinājumi

Migrācija ir bijusi viens no aktuālākajiem ES jautājumiem, atstājot iespaidu uz ES ārējām attiecībām ar kaimiņu reģioniem un valstīm, kā arī aktualizējot viedokļu atšķirības valstu starpā, piemēram, par imigrantu pārdales mehānismu. 2024. gada maijā tika pieņemts jaunais ES Migrācijas un patvēruma pakts, kā izstrāde tika sākta pēc 2015. gada migrācijas krīzes, kad *Frontex* fiksēja vairāk nekā 1,8 miljonus mēģinājumu šķērsot ES ārējo robežu, īpaši Vidusjūras piekrastes dalībvalstīs.¹ Kopš 2015. gada Eiropas migrācijas krīzes Eiropas Savienība turpina sastapties ar regulāru spiedienu uz tās ārējām robežām. Salīdzinot ar 2015. gadu, mēģinājumu nelegālā ceļā iekļūt ES teritorijā pēdējos gados ir ievērojami mazāk. Tas skaidrojams ar Covid-19 pandēmiju, kā arī panāktajām vienošanām ar migrantu izcelsmes un tranzīta valstīm. Bet kopš 2020. gada novērojams pakāpenisks migrantu plūsmu pieaugums ES virzienā, piemēram, 2020. gadā fiksēti nedaudz vairāk par 125 tūkstošiem nelegālas robežšķērsošanas mēģinājumu, 2021. gadā uzskaitīti 196 tūkstoši gadījumu,² 2022. gadā pieaugot līdz 330 tūkstošiem³ un 2023. gadā – līdz 380 tūkstošiem gadījumu.⁴

Migrāciju iespaido vairāki faktori Eiropas kaimiņu reģionos un dalībvalstīs. 2015. gada krīze daļēji bija saistāma ar nestabilitāti Sīrijā, Irākā un citās Tuvo Austrumu un Āfrikas valstīs, šo reģionu iedzīvotājiem

¹ Frontex. (2015). *General Report 2015*. https://www.frontex.europa.eu/assets/Key_Documents/Annual_report/2015/General_Report_2015.pdf pp 10

² Frontex. (2022, January 11). *EU external borders in 2021: Arrivals above pre-pandemic levels*. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-external-borders-in-2021-arrivals-above-pre-pandemic-levels-CxVMNN>

³ Frontex. (2023, January 13). *EU's external borders in 2022: Number of irregular border crossings highest since 2016*. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/eu-s-external-borders-in-2022-number-of-irregular-border-crossings-highest-since-2016-YsAZ29>

⁴ Frontex. (2024, January 26). *Significant rise in irregular border crossings in 2023, highest since 2016*. <https://www.frontex.europa.eu/media-centre/news/news-release/significant-rise-in-irregular-border-crossings-in-2023-highest-since-2016-C0gGpm>

meklējot drošākas, stabilākas dzīvesvietas. 2024. gadā novērojami vairāki aktīvi vai gruzdoši konflikti ES tuvējos reģionos: Krievijas iebrukums Ukrainā, Izraēlas-Palestīnas karš, pilsoņu kari Sīrijā un Lībijā, nestabilitāte Irākā, Libānā, Jemenā un pieaugošs saspilējums ar Irānu, kā arī konfliktējošās attiecības starp Armēniju un Azerbaidžānu. Nestabilitāte saglabājas arī Āfrikas centrālajā un austrumu reģionā. Pat ja šiem konfliktiem tiek rasts ātrs risinājums, ar augstu ticamību iespējams paredzēt, ka saspilējums saglabāsies arī tuvākajos gados.

Āfrika, īpaši tās centrālajā daļā, ir reģions ar augstāko iedzīvotāju skaita pieaugumu pasaulē, kas apvienojumā ar vienu no pasaulē augstākajiem dzimstības rādītājiem indicē ievērojamu iedzīvotāju skaita pieaugumu turpmākajos gados. Apvienojumā ar sociālekonomiskajiem izaicinājumiem, piemēram, darba vietu trūkumu, tas var izraisīt gados jaunu iedzīvotāju migrāciju, tai skaitā Eiropas Savienības virzienā.

Ģeopolitisko un sociālekonomisko stabilitāti var negatīvi iespaidot klimata izmaiņas, piemēram, pasliktinot piekļuvi dzeramajam ūdenim, izraisot sausumu vai pārmērīgus plūdus un šādi padarot noteiktus reģionus dzīvei mazāk piemērotus. *Gallup World Poll* sabiedriskās domas aptaujā 7,9 % respondentu no Tuvo Austrumu un Ziemeļāfrikas reģiona uzskata, ka viņiem nāksies mainīt savu dzīvesvietu nopietno klimata problēmu dēļ, bet vēlmi to darīt izteikuši 14,7 % respondentu. Daudz augstāki rādītāji ir Subsahāras Āfrikā, kur 15,7 % respondentu uzskata, ka būs nepieciešams atstāt savu dzīvesvietu, bet vēlēšanos to darīt ir izteikuši 29,3 %.⁵

Migrāciju iespaido ne vien situācija Eiropai tuvākos reģionos, bet arī situācija ES dalībvalstīs, īpaši darbaspēka jomā. Eiropas sabiedrības novecošanās, dzimstības samazināšanās apvienojumā ar pieaugošo pieprasījumu pēc darbaspēka būs motivācija migrantiem doties ES virzienā un daļai dalībvalstu saglabāt relatīvi brīvus migrācijas nosacījumus. Ģeopolitiskā nestabilitāte, demogrāfiskā un sociālekonomiskā situācija ES tuvējos reģionos, klimata izmaiņu radītie izaicinājumi un dalībvalstu darba tirgus

⁵ Deuster, C. (2024). *The Link between Disaster Displacement and Migration Intentions. Evidence from global survey data*. JRC Technical Report. <https://doi.org/10.2760/900146> pp. 9

pievilcība būs faktori, kas norāda uz pieaugošām migrācijas plūsmām ES virzienā arī turpmāk.

Migrantu pieplūdums uz Krievijas–Norvēģijas robežpunkta 2015. gadā, šķērsojot to ar velosipēdiem, ilustrēja agrākā iebrukšanas regulējuma trūkumus un to, kā tos iespējams izmantot arī politisku mērķu sasniegšanai. Daudz tiešākā veidā migrācija kā instruments valstu interešu īstenošanā kļuva novērojama 2021. gada jūlijā, kad Latvija, Lietuva un Polija sāka saistīties ar jauna veida fenomenu – mērķtiecīgi organizētām migrantu plūsmām no Baltkrievijas. Baltkrievijas īstentās migrantu instrumentalizācijas mērķis bija vērsties pret valstīm, kas pēc 2020. gadā notikušajām Baltkrievijas prezidenta vēlēšanām un tiem sekojošajiem protestiem atbalstīja protestētājus un opozīciju, nevis tās autoritāro līderi Aleksandru Lukašenko.

Migrantu instrumentalizācija kā ietekmes instruments sākotnēji ticās ļaunprātīgi izmantot patvēruma procedūras, lai ar ievērojamām migrantu plūsmām pārslogotu atbildīgās institūcijas un potenciāli radītu apstākļus humanitārajai krīzei. Latvijai, Lietuvai un Polijai ātri pielāgojot valstu normatīvos aktus šāda jauna veida apdraudējuma novēršanai, ievērojami ierobežojot vietas, kurās iespējams pieprasīt patvērumu, par Baltkrievijas režīma mērķi kļuva robežapsardzības spēku noslogošana. Tas tika papildināts ar informatīvajām aktivitātēm, tiecoties parādīt Latviju, Lietuvu un Poliju kā valstis, kas vainīgas pie migrantu atrašanās uz robežas, vienlaicīgi noliedzot jebkādu Baltkrievijas atbildību.

Līdzīga migrācijas instrumentalizācija bija novērojama uz Krievijas–Somijas robežas, kad 2023. gadā migrantu plūsmas tika virzītas uz Somijas robežšķērsošanas punktiem, lai šādi sodītu Somiju par atteikšanos no neitralitātes, iestāšanos NATO un spēcīgo atbalstu Ukrainai. Migrantu plūsmas Eiropas dienvidos un jo īpaši migrācijas instrumentalizācija Eiropas Savienības Ziemeļaustrumu dalībvalstīs ir radījusi nepieciešamību pēc robustākas robežapsardzības infrastruktūras – žogu, sensoru sistēmu, patrolēšanai un robežpārkāpumu novēršanai nepieciešamo ceļu un taku – izveides. Robežapsardzības infrastruktūra pati par sevi nenovērš robežpārkāpumus, bet tos apgrūtina, vienlaicīgi paaugstinot robežapsardzības spēku reaģēšanas ātrumu, lai novērstu pārkāpumus. Vēl viens robežapsardzības infrastruktūras izbūves ieguvums ir kontrabandas ierobežošana.

Migrantu plūsmu un to instrumentālizācijas ierobežošanai svarīga nozīme ir bijusi Eiropas Savienības sadarbībai ar trešajām valstīm, īpaši migrantu izcelsmes un tranzīta valstīm, piemēram, 2016. gada vienošanās ar Turciju vai Baltijas valstu un ES pārstāvju kontakti ar Irāku un citām instrumentālizācijai pakļauto migrantu izcelsmes valstīm. Sadarbība ar trešajām valstīm pilnībā nenovērš migrantu plūsmas ES virzienā, bet samazina iespējamu attiecīgo valstu atbalstu, pretējā gadījumā valstīm riskējot ar attiecību pasliktināšanos ar ES. Turcijas gadījums gan pierāda, ka valsts var tiekties panāktās vienošanās izmantot arī kā instrumentu, lai panāktu vēl izdevīgākus nosacījumus no ES. Diplomātiskās aktivitātes arī nedarbojas uz režīmiem, kas apzināti īsteno migrantu instrumentālizāciju, kā Baltkrievija un Krievija.

Jaunpieņemtais ES Migrācijas un patvēruma pakts stāsies spēkā 2026. gada jūlijā un ietvers īpašu regulējumu migrācijas instrumentālizācijas gadījumā, atļaujot dalībvalstīm prioritizēt valsts drošību un krīžu situācijās piemērot izņēmumus no standarta patvēruma procedūras. Tāpat jaunais regulējums atrunā situācijas, kad migranti tiecas iekļūt ES caur drošām trešajām valstīm, šādās situācijās neuzliekot par pienākumu ES dalībvalstīm pieņemt patvēruma pieteikumus.⁶ Papildu nozīme situācijās, kad dalībvalstis sastopas ar strauju migrantu pieaugumu, ir *Frontex* lomai un atbalstam, kā arī sadarbības ar trešajām (migrantu izcelsmes un tranzīta) valstīm institucionalizācijai. Jāpiezīmē, ka Migrācijas un patvēruma pakts vienlaicīgi ir izpelnījies kritiku no cilvēktiesību un migrantu tiesību aizstāvjiem, kas jauno kārtību uzskata par pārlieku ierobežojošu, īpaši personām, kuras bēg no kara un vajāšanas savās mītnes zemēs.

ES Migrācijas un patvēruma pakts novērš virkni tiesisko izaicinājumu, ar kuriem saskaras valstis, kas veic pasākumus migrantu instrumentālizācijas ierobežošanai, tomēr izšķirošā nozīme būs valstu praktiskajai spējai nodrošināt robežu fizisku aizsardzību un piesaistīt citu ES dalībvalstu un institūciju atbalstu krīžu gadījumos.

⁶ Eiropas Parlaments un Padome. (2024). Regula (ES) 2024/1348, ar ko izveido kopīgu procedūru starptautiskajai aizsardzībai Savienībā un atceļ Direktīvu 2013/32/ES. https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=OJ:L_202401348

2. Droša savienība: iniciatīvas aizsardzības spēju stiprināšanai

Kopš 2022. gada 24. februāra Krievijas pilna mēroga iebrukuma Ukrainā un nepieciešamības sniegt militāro palīdzību Ukrainai cīņā ar agresoru, ir izgaismojušies vairāki izaicinājumi Eiropas aizsardzības spējās. Sākot ar nepieciešamību reālistiski pārskatīt Eiropas valstu bruņoto spēku piemērotību modernai karadarbībai, līdz valstu ieroču arsenālu lielumam un spējai īsā termiņā nodrošināt bruņotos spēkus ar munīciju, veikt bruņojuma atjaunošanu un remontu.

No Latvijas perspektīvas vispiemērotāko ietvaru aizsardzībai pret ārēju agresiju garantē NATO, kā primārais mērķis kopš dibināšanas ir bijis dalībvalstu aizsardzība, tai skaitā kolektīvi pasākumi potenciālo agresoru atturēšanai. Vienlaicīgi, ģeopolitiskie satricinājumi Eiropā rada nepieciešamību ES aktīvāk iesaistīties dalībvalstu aizsardzības spēju stiprināšanā. Eiropas stratēģiskās autonomijas idejas ietvarā pēdējos gados ir notikusi virzība uz ciešāku ES integrāciju drošības jautājumos, piemēram, Pastāvīgās strukturētās sadarbības (PESCO) drošībā un aizsardzībā izveide 2017. gada novembrī. Kopš darbības uzsākšanas PESCO ietvars ir sekmējis dalībvalstu ciešāku sadarbību un koordināciju, tai skaitā tādos Latvijai nozīmīgos jautājumos kā militārā mobilitāte un kopīga aizsardzības spēju attīstība. Pašlaik PESCO ietvaros tiek izstrādāti 68 projekti,⁷ kas pēc veiksmīgas ieviešanas sniegs svarīgu ieguldījumu ES dalībvalstu aizsardzības spēju uzlabošanā. Līdzšinējā darbība PESCO ietvaros ir atklājusi arī virkni izaicinājumu, piemēram, lēno projektu gaitu, nepietiekamo finansējumu, kā arī valstu atšķirīgo redzējumu vai intereses trūkumu par projektu virzību.

Reaģējot uz Krievijas iebrukuma Ukrainā radītajiem izaicinājumiem ieroču un bruņojuma ražošanas jomā, 2024. gada martā ES izstrādāta pirmā Aizsardzības industriālā stratēģija (EDIS), kā arī jauna Aizsardzības rūpniecības programma (EDIP). Abas iniciatīvas vērstas uz Eiropas aizsardzības tehnoloģiskās un industriālās bāzes stiprināšanu, veicinot

⁷ PESCO. (n.d.). *PESCO Projects*. <https://www.pesco.europa.eu/#projects>

ciešāku sadarbību iepirkumos un kāpinot vietējo aizsardzības industriju jaudas.⁸ Jaunā Eiropas Aizsardzības rūpniecības programma ar 1,5 miljardu eiro finansējumu vērsta uz aizsardzības rūpniecības pielāgošanu.

Ņemot vērā relatīvi neilgo abu iniciatīvu darbības laiku, vēl pārāgrī novērtēt to iespaidu uz Eiropas aizsardzības spējām, bet, vadoties no mērķiem, EDIS ļaus stiprināt ES stratēģisko autonomiju, padarot dalībvalstis mazāk atkarīgas no ārējiem iepirkumiem un stiprinot piegādes ķēžu drošību. Dalībvalstu kopīgo iepirkumu veicināšana var kalpot kā signāls aizsardzības industrijai no savas puses veikt tālākas investīcijas ražošanas jaudu palielināšanā un jaunu tehnoloģiju izstrādē. No Latvijas perspektīvas pozitīvi vērtējama EDIP pievēršanās arī maziem un vidējiem aizsardzības industrijas uzņēmumiem un veidiem, kā tie integrējami pārrobežu ražošanas ķēdēs.

EDIS un EDIP vienlaicīgi ir izpelnījušās kritiku galvenokārt par ierobežoto finansējumu, minot, ka 1,5 miljardi eiro 2025.–2027. gada periodā ir nepietiekams apjoms, lai apmierinātu Eiropas aizsardzības pielāgošanas vajadzības. Stratēģijas izpilde būs arī atkarīga no dalībvalstu nostājas un līdzsvara starp to aizsardzības uzņēmumu interešu virzīšanu un atvērtību plašākai sadarbībai ES ietvaros.

Latvijas politiku Eiropas Savienības drošības iniciatīvu ietvaros var raksturot kā atbalstošu, vienlaicīgi tiecoties nodrošināt, lai ES iniciatīvas nepārklātos un nekonkurētu ar līdzīgām iniciatīvām NATO ietvaros. PESCO, EDIS un ar tām saistītās iniciatīvas, kas risina ES aizsardzības jautājumus, piemēram, militāro mobilitāti vai aizsardzības industrijas jaudu palielināšanu pašos pamatos, ir izdevīgas, jo kāpina ES dalībvalstu (vairākums no kurām ir arī NATO dalībvalstis) aizsardzības spējas, caur to arī stiprinot atturēšanu. Aizsardzības industrijas kontekstā Latvijai īpaši svarīgas ir iniciatīvas, kas vērstas uz piegādes ķēžu drošību un vietējās aizsardzības industrijas iesaisti. Jau pašlaik Aizsardzības un drošības jomas iepirkumu likums paredz vietējās

⁸ Eiropas Parlaments, Padome, Eiropas Ekonomikas un sociālo lietu komiteja un Reģionu komiteja. (2024). *Jauna Eiropas Aizsardzības industriālā stratēģija: reaģētspējīga un noturīga Eiropas aizsardzības industrija kā ES gatavības ķīla*. https://defence-industry-space.ec.europa.eu/document/download/9ba01e49-1d3e-4617-a9a4-14e92eb34c91_en?filename=JOIN_2024_10_1_LV_ACT_part1_v2.pdf

industrijas iesaisti iepirkuma līguma izpildē,⁹ bet ES līmeņa iniciatīvas paver plašākas iespējas Latvijas aizsardzības sektora uzņēmumu iesaistei jaunu aizsardzības tehnoloģiju izstrādē un ražošanā ne tikai Latvijas, bet arī citu valstu vajadzībām.

3. Eiropas Savienības risinājumi Latvijas sabiedrības drošībai

Eiropas Savienības drošības politika pēdējo desmitgažu laikā ir kļuvusi par būtisku instrumentu, lai nodrošinātu dalībvalstu iekšējo un ārējo drošību, kā arī cīnītos pret jauniem draudiem, piemēram, kibernetiskiem un hibrīddraudiem. ES aktīvāku lomu drošības un aizsardzības veicinošu pasākumu īstenošanā pamato arī pakāpeniskās izmaiņas sabiedriskajā domā.

Eiroparometra aptaujā, kas veikta gadu pēc Latvijas iestāšanās ES un kurā respondentiem lūgts nosaukt trīs ES prioritātes, 36 % respondentu no Latvijas uzskatīja, ka miera un drošības uzturēšanai Eiropā ir jābūt trešajai svarīgākajai ES prioritātei, par svarīgāku uzskatot cīņu ar nabadzību un sociālo atstumtību (62 %) un cīņu ar bezdarbu (51 %).¹⁰ Atbildot uz šo pašu jautājumu gandrīz 20 gadus vēlāk – 2024. gadā veiktā aptaujā, 45 % respondentu uzskatīja, ka drošībai un aizsardzībai ir jābūt augstākajai ES prioritātei. Kā otru svarīgāko prioritāti 41 % respondentu izdalīja kara Ukrainā atrisināšanu, bet kā trešo svarīgāko ES prioritāti 25 % respondentu minēja neatbilstīgu migrāciju.¹¹ Šajā pašā aptaujā, lūgti novērtēt savas bažas par ES drošību nākamajos piecos gados, 28 % Latvijas

⁹ Saeima. *Aizsardzības un drošības jomas iepirkumu likums* [Defense and Security Procurement Law]. <https://likumi.lv/ta/id/238803-aizsardzibas-un-drosibas-jomas-iepirkumu-likums> 23. pants.

¹⁰ European Commission. (2005). *Standard Eurobarometer 63 - Spring 2005*. <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=45582> pp. 33

¹¹ European Commission. (2024). *EU Challenges and Priorities*. <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=93492> pp. 1

respondentu norādījuši, ka ir ļoti nobažījušies (augstākais rādītājs starp visām dalībvalstīm), un 44 % esot daļēji nobažījušies.¹²

Respondentu atbildes, priekšplānā izceļot ES nepieciešamību primāri risināt ar drošību un aizsardzību saistītus jautājumus, norāda uz pieaugošu pieprasījumu pēc drošības un to vairojošu pasākumu veikšanas. ES darbība aptver plašu jautājumu loku, un jau pašlaik organizācija ir attīstījusi iniciatīvas, kas stiprina dalībvalstu noturību pret hibrīdo apdraudējumu. Jau papildus militārās mobilitātes veicināšanai un aizsardzības industrijas atbalstam ES tiecas stiprināt valstu kiberaizsardzības spējas, uzlabojot kiberdrošības standartus un sadarbību par kiberdrošību atbildīgo valstu institūciju starpā. Kopēja ES kiberdrošības standartu ieviešana kāpina kopējo ES kiberdrošības līmeni un mazina iespējamību veikt piegādes ķēžu uzbrukumus.

ES aktīva loma ir bijusi arī ārējas informatīvās ietekmes mazināšanai, piemēram, 2018. gadā izstrādātais ES Rīcības plāns cīņai ar dezinformāciju, kā arī 2024. gada februārī darbību uzsākusī ES Digitālo pakalpojumu regula, kas vērsta uz patērētāju aizsardzību digitālajā vidē gan pret nelikumīgu saturu, gan krāpšanas mēģinājumiem.¹³ Par nozīmīgu uzskatāma arī ES spēja piemērot regulējumu lielajiem informācijas un tehnoloģiju uzņēmumiem, kas uztur sociālos tīklus, lai šādi motivētu kompānijas atbildīgāk izturēties pret kaitīgu saturu un veikt pilnvērtīgāku satura moderēšanu.

No sabiedrības perspektīvas jāizceļ arī ES loma civilās aizsardzības stiprināšanā, piemēram, izmantojot ES Civilās aizsardzības mehānismu, kā ietvaros katastrofu gadījumos dalībvalstīm var palīdzēt ar resursiem, speciālistiem un tehnisko palīdzību, piemēram, ugunsdzēsības lidmašīnām un medicīniskajiem resursiem. Savukārt ar finansiālu palīdzību valstu atjaunošanos pēc katastrofām var atbalstīt ES Solidaritātes fonds, piemēram, atbalstot cietušās infrastruktūras atjaunošanu.

¹² European Commission. (2024). *EU challenges and priorities: Flash Eurobarometer 550*. <https://europa.eu/eurobarometer/api/deliverable/download/file?deliverableId=93535>, pp. 27

¹³ Eiropas Parlaments un Padome. (2022). Regula (ES) 2022/2065, par digitālo pakalpojumu vienoto tirgu un ar ko groza Direktīvu 2000/31/EK (Digitālo pakalpojumu akts). <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=CELEX%3A32022R2065>

Valstu ekonomikas ir cieši saistītas ar valstu spēju stiprināt aizsardzību, drošību un labklājību tās iedzīvotājiem. Situācijā, kad ES tuvumā vairojas nestabilitāte, ir svarīgi mazināt nestabilitātes pārplūdi uz ES dalībvalstu ekonomikas balstiem – privātajiem uzņēmumiem. Šajā gadījumā ir svarīgi turpināt darbu pie uzņēmumu noturības, īpaši uzņēmumos, kas nodrošina sabiedrībai un valstij kritiski svarīgus pakalpojumus. ES iniciatīvas, kas ir vērstas uz dezinformācijas apkarošanu un kibernetikas drošības veicināšanu, arī tiešā veidā vairo uzņēmumu noturību. Arī ES sniegtie atbalsta pasākumi, piemēram, lai mazinātu Covid-19 pandēmijas ekonomiskās sekas, palīdz uzņēmumiem atgūties no krīzēm.

Ģeopolitiskā nestabilitāte, īpaši Krievijas un Baltkrievijas agresīvā politika, līdz 2030. gadam visdrīzāk turpinās radīt drošības izaicinājumus, uz kuriem Eiropas Savienība un tās dalībvalstis būs spiestas reaģēt. ES drošības un aizsardzības politikai līdz 2030. gadam būs nepieciešams koncentrēties uz robežu stiprināšanu, kā arī uz kibernetikas drošības un hibrīdo draudu novēršanu, kas prasa vēl ciešāku sadarbību ar NATO un jaunu tehnoloģiju izmantošanu aizsardzības jomā.

Migrācijas pārvaldība būs būtisks izaicinājums arī turpmāk, īpaši ņemot vērā pieaugošo spiedienu no Āfrikas un Tuvo Austrumu reģioniem, kur klimata pārmaiņas un sociālekonomiskie faktori veicinās migrācijas plūsmas. ES līdz 2030. gadam būs jāturpina pilnveidot migrācijas politiku, lai līdzsvarotu drošības un cilvēktiesību aspektus. Krievijas iebrukums Ukrainā ir parādījis aizsardzības industrijas augsto nozīmi, it īpaši ilgstošos un intensīvos konfliktos. ES būs jāturpina Eiropas Aizsardzības rūpniecības attīstības programma un citas aizsardzības industriju atbalstošas iniciatīvas, lai veicinātu jaunu tehnoloģiju izstrādi un industrijas jaudu palielināšanu, šādi stiprinot ES stratēģisko autonomiju.

Eiropas Savienības kā drošības un aizsardzības spēlētāja nozīme skatāma arī saistībā ar potenciālo paplašināšanos. Pašlaik kandidātvalstu statusā ir vairākas valstis no Rietumbalkāniem un Austrumeiropas – reģioniem ar savām drošības īpatnībām. Vairākas ES kandidātvalstis no Rietumbalkāniem jau ir NATO dalībvalstis, kas stiprinās nepieciešamību koordinēt ES un NATO darbības aizsardzības stiprināšanā. Vienlaicīgi Rietumbalkāņu valstu dalība var iezīmēt cita veida riskus, kas saistīti ar valstu iekšējo drošību, piemēram, organizēto noziedzību.

Austrumeiropas valstu dalība var prasīt ES fokusēties uz reģionālās drošības izaicinājumiem, tai skaitā “iesaldēto konfliktu” risināšanu. Sabiedrības pieprasījums pēc lielākas ES lomas un aktivitātes drošības jautājumos palīdzēs lēmumu pieņēmējiem, šādi nodrošinot spēcīgu mandātu virzīt vēl plašāku ES iesaisti visa reģiona drošības stiprināšanā.

Rekomendācijas

Ņemot vērā pēdējo gadu attīstības tendences, īpaši globālās un reģionālās drošības izaicinājumu un nestabilitātes vairošanos, Eiropas Savienībai turpmākajos gados būs nepieciešams vairāk pievērsties drošības jautājumiem un kļūt par aktīvāku spēlētāju īpaši reģionālās drošības jautājumos. No Latvijas perspektīvas svarīgi uzturēt ES un NATO kā savstarpēji papildinošus ietvarus aizsardzībai un drošībai un izvairīties no funkciju dublēšanās. NATO ir primārā organizācija aizsardzības un atturēšanas nodrošināšanā, īpaši militārajā un kodoldrošības jomā, savukārt ES kapacitāte attīstāma plašākā drošības spektrā, īpaši valstu un sabiedrību noturības veidošanā. ES svarīgi turpināt attīstīt atbalsta pasākumus Eiropas aizsardzības industrijai, atvieglojot investīciju piesaisti, stiprinot piegādes ķēžu drošību ES ietvaros, gan caur dalībvalstu uzņēmumu iesaisti, gan veicinot valstu kopīgos iepirkumus, šādā veidā nodrošinot pieprasījumu.

Svarīgi turpināt stiprināt ES lomu kiberdrošības un informatīvās telpas aizsardzības jautājumos, tai skaitā caur kiberdrošības standartu uzlabošanu, šādi paaugstinot kopīgo kiberneturību un mazinot uzbrukumu iespējamību piegādes ķēdēm. Informatīvās telpas aizsardzībā ES jāturpina izmantot regulējošos instrumentus, lai veicinātu lielo informācijas un tehnoloģiju kompāniju un sociālo tīklu atbildīgāku attieksmi pret dezinformāciju.

Migrācijas radītie izaicinājumi nozīmē, ka lielāka uzmanība būs jāvelta robežu aizsardzības jautājumiem, veicinot dalībvalstu un *Frontex* savstarpēju sadarbību un atbalstu migrantu pieplūdes gadījumos.

Turpmākajos gados ES svarīgi saglabāt stratēģisko uzmanību tās tuvējos reģionos, tai skaitā nemainot “atvērto durvju politiku” attiecībā uz dalību, šādi nodrošinot kaimiņvalstīm un to sabiedrībām attīstības perspektīvas, kas var kalpot kā stabilizējošs instruments plašākā Eiropas reģionā.

Rekomendāciju kopsavilkums

Eiropas Savienībai tuvojoties 2030. gadam, dalībvalstīm, tostarp Latvijai ir obligāti jāieņem proaktīva un vienota pieeja, lai pārvarētu neskaitāmos izaicinājumus un izmantotu iespējas. Šo ieteikumu mērķis ir stiprināt ES noturību, vienotību un globālo ietekmi, nodrošinot, ka tā joprojām ir ievērojama dalībniece pasaules arēnā.

1. Ekonomiskās noturības un inovāciju veicināšana

Lai saglabātu savu ekonomisko konkurētspēju strauji mainīgajā globālajā vidē, ES par prioritāti jānosaka inovācijas un digitālā pārveide. Dalībvalstīm būtu jāiegulda pētniecībā un attīstībā, jo īpaši zaļajās tehnoloģijās un digitālajā infrastruktūrā. Spēcīga ES mēroga stratēģija, kas veicina sadarbību starp publisko un privāto sektoru, var veicināt novatorisku risinājumu izstrādi, lai risinātu sabiedrības problēmas, sākot no klimata pārmaiņām un beidzot ar veselības aprūpi. Turklāt uzņēmējdarbības veicināšana un mazo un vidējo uzņēmumu (MVU) atbalstīšana var stimulēt darba vietu radīšanu un ekonomisko izaugsmi. ES būtu jāuzlabo jaunuzņēmumu piekļuve finansējumam un resursiem, jo īpaši tādās jaunās jomās kā mākslīgais intelekts un biotehnoloģijas. Veicinot dinamisku uzņēmējdarbības ekosistēmu, ES var pozicionēt sevi kā līderi inovāciju un ekonomikas ilgtspējības jomā.

Viens no galvenajiem izaicinājumiem ir inovācijas, kas veicinātu produktivitāti, konkurētspēju, izaugsmi un labklājību. Inovācijas savukārt prasa investīcijas, ieskaitot ieguldījumus pētniecībā un attīstībā, kā arī cilvēku zināšanu un prasmju pilnveidošanā. Paralēli jāveicina kredītiestāžu finansējums uzņēmumiem. Uzņēmējdarbības finansējuma nepietiekamība ir viens no galvenajiem cēloņiem, kāpēc veidojas pēdējās desmitgades Latvijas izaugsmes atpalicība no Lietuvas un Igaunijas.

2. Iekšējās kohēzijas un solidaritātes stiprināšana

Izaicinājumi, ar ko saskaras ES, nav tikai ārēji; tie izriet arī no iekšējās šķelšanās un atšķirībām starp dalībvalstīm. Lai risinātu šos jautājumus, ļoti svarīgi ir veicināt solidaritātes sajūtu un kopīgu mērķi starp visām dalībvalstīm. To var panākt, izveidojot stingrāku dialoga un sadarbības sistēmu, kas ļauj apmainīties ar labāko praksi un pieredzi tādās jomās kā ekonomikas politika, sociālā labklājība un vides ilgtspējība.

Turklāt ES par prioritāti jāizvirza marginalizēto reģionu un kopienu integrācija, nodrošinot, ka visi iedzīvotāji gūst labumu no Savienības politikas un iniciatīvām. Tas var ietvert finansējuma palielināšanu kohēzijas programmām un reģionālās attīstības projektu veicināšanu, kas dod iespēju vietējiem iedzīvotājiem. Veicinot iekļaušanu un novēršot reģionālās atšķirības, ES var stiprināt savu iekšējo vienotību un noturību.

Latvijas prioritātes ir definētas valdības deklarācijā: aizsardzība, veselības aprūpe un izglītība. Katra no prioritātēm prasa ievērojamus budžeta līdzekļus. Gan OECD, gan Eiropas Komisija rekomendējusi Latvijai ievērot stingrāku fiskālo politiku. Ir bīstami palielināt valsts parādu virs 50 %, jo nepieciešams drošības spilvens neparedzētai nākotnes krīzei. Budžeta deficīta griestu ietvaros šobrīd galvenā prioritāte ir aizsardzība. Jāatrod finanšu avoti, lai pēc iespējas veicinātu militārās industrijas attīstību, kas kalpotu gan valsts drošībai, gan eksportspējai un ekonomikas izaugsmei.

3. Globālās zaļās pārejas vadīšana

Tā kā ES mērķis ir kļūt par pasaules līderi cīņā pret klimata pārmaiņām, ir svarīgi izstrādāt un īstenot vērienīgu vides politiku, kas atbilst Eiropas zaļā kursa mērķiem. Dalībvalstīm būtu jāapņemas panākt oglekļa neitralitāti līdz 2050. gadam, vienlaikus nosakot starpposma mērķus emisiju samazināšanai līdz 2030. gadam.

Papildus regulējošiem pasākumiem ES būtu jāveicina ilgtspējīga prakse visās nozarēs, sākot no lauksaimniecības līdz transportam. To var panākt, izmantojot finansiālus stimulus videi draudzīgām tehnoloģijām, kā arī sabiedrības informēšanas kampaņas, kas veicina patērētāju atbildīgu uzvedību. Pozicionējot sevi kā ilgtspējīgas attīstības pionieri, ES var ietekmēt globālo klimata politiku un iedvesmot citas valstis sekot šim piemēram.

Klimata pārmaiņu mazināšana ir komplekss pasākumu kopums dažādās nozarēs, kas var savstarpēji mijiedarboties. Piemēram, plašāka biomasas izmantošana enerģētikas nozarē var veicināt intensīvāku mežu izciršanu un oglekļa piesaistes samazināšanos. Tāpēc, īstenojot klimata politikas, nepieciešams rūpīgi izvērtēt dažādu pasākumu ilgtermiņa ietekmes.

Enerģētikas sektors nākotnē kļūs arvien komplicētāks, tādēļ nepieciešams uzlabot sadarbību starp dažādām iesaistītajām pusēm. Lēmumu pieņēmējiem būtu jāveicina labi izpētītu un ekonomiski pamatotu saules un vēja enerģijas ražošanas tehnoloģiju ieviešana. Vienlaikus arī enerģētiskā drošība ir būtisks aspekts dažādu mainīgo aspektu apstākļos. Kurināmo un enerģijas cenu izmaiņas, klimata apstākļu atšķirības un pieaugošās vides prasības rada riskus ekonomiski nepamatotām investīcijām un papildu izmaksu pieaugumam. Kā nākotnes risinājums enerģētiskās drošības nodrošināšanai ir izmantoto energoresursu diversifikācija, maksimizējot vietējos energoresursus, energoefektivitātes paaugstināšana un gala patēriņa samazināšana, kā arī sektoru savstarpējā savienošana.

Ilgtermiņa resursu izmantošana ir arī būtisks aspekts cīņā pret klimata pārmaiņām. To var panākt, attīstot aprites ekonomikas principus, kas maksimāli samazina atkritumu apjomu un veicina resursu atkārtotu izmantošanu, jo īpaši tādās nozarēs kā atkritumu apsaimniekošana un ko-ka-
pstrāde. Piemēram, vietējo resursu izmantošana koksnes un biomasas

sektorā ne tikai veicina enerģētisko neatkarību, bet arī samazina nepieciešamību pēc importētiem energoresursiem. Tas var būt būtisks solis resursu ilgtspējīgas pārvaldības attīstīšanā, veicinot ekonomikas un klimata noturību ilgtermiņā. Integrējot šos elementus, tiek izcelta ne tikai klimata politikas zinātniskā pamatotība, bet arī energoresursu diversifikācijas un aprites ekonomikas nozīme nākotnes klimatiskajā un ekonomiskajā ilgtspējā.

4. Drošības un aizsardzības sadarbības uzlabošana

No Latvijas perspektīvas svarīgi uzturēt ES un NATO kā savstarpēji papildinošus ietvarus aizsardzībai un drošībai, izvairoties no funkciju dublēšanās. NATO jāpaliek primārajai organizācijai aizsardzības un atturēšanas nodrošināšanā, īpaši militārajā un kodoldrošības jomā, savukārt ES jāattīsta kapacitāte plašākā drošības spektrā, īpaši valstu un sabiedrību noturības veidošanā. ES svarīgi turpināt attīstīt atbalsta pasākumus Eiropas aizsardzības industrijai, veicinot investīciju piesaisti un stiprinot piegādes ķēžu drošību ES ietvaros, kā arī veicinot dalībvalstu kopīgos iepirkumus. Svarīgi turpināt stiprināt ES lomu kiberdrošības un informatīvās telpas aizsardzības jautājumos, uzlabojot kiberdrošības standartus un mazinot uzbrukumu iespējamību piegādes ķēdēm. Informatīvās telpas aizsardzībā ES jāizmanto regulējošie instrumenti, lai veicinātu lielo informācijas un tehnoloģiju kompāniju un sociālo tīklu atbildīgāku attieksmi pret dezinformāciju. Migrācijas radīto izaicinājumu kontekstā lielāka uzmanība jāvelta robežu aizsardzības jautājumiem, stiprinot dalībvalstu un *Frontex* sadarbību un atbalstu migrantu pieplūdes gadījumos. Turpmākajos gados ES jāuztur stratēģiska uzmanība tuvējos reģionos, nemainot “atvērto durvju politiku” attiecībā uz dalību, tādējādi nodrošinot kaimiņvalstīm attīstības perspektīvas un veicinot stabilitāti plašākā Eiropas reģionā.

Publikācijas autori iesaka, lai atdzīvinātu paplašināšanās procesu, Baltijas valstīm ir jāaicina pārējie ES līderi konsekventāk apliecināt ES

pamatvērtības un efektīvi risināt gan iekšējās, gan ārējās pretrunas, kas bremzē ES paplašināšanos. ES dalībvalstīm būtu jāpievērš uzmanība daļas pilsoņu iekšējai pretestībai pret ES paplašināšanos, tieši uzrunājot pilsoņu bažas, un vienlaikus vēršoties pret ārējo, ES nedraudzīgo aktoru ietekmi. Baltijas valstu politikas veidotājiem būtu aktīvāk jāreaģē uz ārējām ietekmēm no nedraudzīgām valstīm, kas cenšas izjaukt ES paplašināšanās procesu Austrumu partnerības valstīs. Lai panāktu stratēģisku līdzsvaru, paplašināšanās kritērijiem jānodrošina ES pamatvērtību ievērošana, vienlaikus pieprasot, lai kandidātvalstis pielāgotu nacionālos normatīvos aktus ES standartiem. Pozicionējot sevi kā vidutāju un veicinātāju globālajos jautājumos, ES var palielināt savu ietekmi un veicināt stabilitāti stratēģiski nozīmīgos reģionos. Baltijas valstīm arī jāizmanto sava reputācija Ukrainā, veicinot reformas, kas balstītas uz ES standartiem, un jāpalīdz Ukrainas pārvaldei virzīties uz ES integrāciju, vienlaikus uzlabojot nevalstiskā sektora iesaisti lēmumu pieņemšanā.

5. Ģeopolitisko izaicinājumu pārvarēšana ar stratēģisko diplomātiju

Mainoties globālajam spēku līdzsvaram, ES ir jāpārvietojas sarežģītās ģeopolitiskās situācijās ar stratēģisku un vienotu pieeju. Dalībvalstīm par prioritāti būtu jānosaka visaptverošas ārpolitikas izstrāde, kas atspoguļo kopējās vērtības un intereses, uzlabojot ES spēju darboties kā vienotam spēkam starptautiskajās attiecībās. Tas nozīmē partnerattiecību stiprināšanu ar galvenajiem globālajiem spēlētājiem, iesaistīšanos daudzpusējā diplomātijā un noteikumos balstītas starptautiskās kārtības atbalstīšanu. Papildus ES ir jāstiprina sava tehnoloģiskā autonomija un inovāciju kapacitāte, lai kļūtu par globālu līderi digitālajā un tehnoloģiskajā jomā. Tas prasa lielākas investīcijas mākslīgā intelekta, kibernetikas un digitālās infrastruktūras attīstībā, kā arī spēcīgāku digitālo ekosistēmu. Šī autonomija mazinās ārējo valstu ietekmi un stiprinās ES ekonomisko un drošības pozīciju. Vienlaikus ES jāstiprina informatīvās telpas aizsardzība,

efektīvāk cīnoties pret dezinformāciju un ārvalstu dezinformācijas kampaņām, kas apdraud iekšējo kohēziju un uzticību demokrātiskajām vērtībām.

Iepriekš izklāstītie ieteikumi kalpo par pamatu nākotnei gatavai Eiropas Savienībai. Koncentrējoties uz ekonomisko noturību, iekšējo kohēziju, vadību vides jomā, sadarbību drošības jomā un stratēģisko diplomātiju, ES var pārvarēt 21. gadsimta sarežģījumus un kļūt par spēcīgu, vienotu un ietekmīgu dalībnieku globālajā arēnā. Ar kolektīvu rīcību un apņemšanos ievērot kopīgās vērtības ES var nodrošināt saviem pilsoņiem pārtikušu nākotni un dot pozitīvu ieguldījumu globālajā pārvaldībā un ilgtspējībā.

Biogrāfijas

Dr. Kārlis Bukovskis ir Latvijas Ārpolitikas institūta direktors un Rīgas Stradiņa universitātes Eiropas studiju fakultātes asociētais profesors. Kārlis Bukovskis ir autors apmēram simts analītiskajiem un zinātniskajiem rakstiem un arī vairāku grāmatu zinātniskais redaktors. 2021. gadā Kārlis Bukovskis Fulbraita granta ietvaros bija viespētnieks Džona Hopkinsa universitātē ASV, kā arī no 2017. līdz 2021. gadam bija Eiropas Starptautisko attiecību pētniecības institūta (ECFR) asociētais pētnieks. Mācījies Trīres Universitātē Vācijā, ieguvis maģistra grādu Latvijas Universitātē un Helsinku Universitātē un doktora zinātnisko grādu (Dr. sc. pol.) starptautiskajā politikā Rīgas Stradiņa universitātē. Strādājis ar ES nākotnes un EMS jautājumiem Latvijas Ārlietu un Finanšu ministrijās, kā arī izstrādājis Latvijas prezidentūras ES padomē sešu mēnešu darba programmu. Kārlis Bukovskis ir arī viens no diviem raidījuma “Diplomātiskās pusdienas” izveidotājiem un vadītājiem Latvijas Radio 1. Kārļa Bukovska galvenās pētnieciskās tēmas ir Eiropas Savienības jautājumi un starptautiskās politiskās ekonomikas problemātika.

Dr. Marija Golubeva ir politikas analītiķe un starptautiskās attīstības praktiķe, domnīcas “Baltijas iniciatīva ES reformai” valdes priekšsēdētāja. Studējusi Latvijas Universitātē un Kembridžas Universitātē (Lielbritānijā), kur ieguvusi vēstures doktora grādu. Strādājusi valsts pārvaldē, ilglaicīgi darbojusies domnīcā “PROVIDUS” un vēlāk uzņēmumā “ICF” Briselē. 2018.-2022. gadā bija Saeimas deputāte, 2021.-2022. gadā – iekšlietu ministre.

Māris Cepurītis ir Austrumeiropas politikas pētījumu centra direktors un Rīgas Stradiņa Universitātes lektors. Iepriekš Māris Cepurītis ir strādājis diplomātiskajā dienestā Ārlietu ministrijā. Māris Cepurītis ir ieguvis maģistra grādu starptautiskajās attiecībās un pabeidzis doktora studiju programmu Rīgas Stradiņa universitātē, kā arī bijis Ministru prezidenta Krišjāņa Kariņa padomnieks nacionālās drošības jautājumos.

Dr. Ieva Pakere ir Rīgas Tehniskās universitātes Dabaszinātņu un tehnoloģiju fakultātes Vides aizsardzības un siltuma sistēmu institūta vadošā pētniece. Ieva Pakere ir vairāk nekā 50 zinātnisku publikāciju autore, piedalījies dažāda mēroga zinātniskās konferencēs un zinātnisku projektu īstenošanā. Viņas pētnieciskās intereses ir energosistēmu ilgtspējīga attīstība, atjaunojamie energoresursi un energoefektivitāte. Praktisko pieredzi energoefektivitātes paaugstināšanas jomā ieguvusi, strādājot par sertificētu energoauditori.

Aleksandra Palkova ir ES Programmas vadītāja Latvijas Ārpolitikas institūtā. Šajā amatā viņa vada projektus programmā “Apvārsnis Eiropa” un “Pilsoni, vienlīdzība, tiesības un vērtības” (CERV). Aleksandra Palkova organizē augsta līmeņa starptautiskas konferences, izdod grāmatas un sniedz analīzes un viedokļu komentārus. Vienlaikus apgūstot doktora grādu Starptautiskajās attiecībās, Aleksandra Palkova ieņem pētnieces amatu Rīgas Stradiņa universitātē (RSU), pievēršoties ES krīžu un drošības jautājumiem. Kopš 2021. gada Aleksandra Palkova ir devusi nozīmīgu ieguldījumu kā asociētā pētniece Eiropas Ārējo attiecību padomē (ECFR), spēlējot galveno lomu ietekmīgu analīžu izstrādē, ko izmanto Eiropas Komisija un Eiropas Parlaments. Papildus kopš 2022. gada Aleksandra Palkova ir lektore Rīgas Stradiņa universitātē un Vidzemes Augstskolā, sadarbojoties gan ar bakalaura, gan maģistra līmeņa studentiem. No 2023. līdz 2024. gadam Aleksandra Palkova ir bijusi NATO Parlamentārās Asamblejas (NATO PA) politikas komitejas pētniece.

Dr. hab. Inna Šteinbuka ir Latvijas Universitātes profesore, LU Padomes locekle un Latvijas Fiskālās disciplīnas padomes priekšsēdētāja. Kopš 2018. gada oktobra Inna Šteinbuka ir Eiropas Komisijas viceprezidenta Valda Dombrovska padomniece. No 2011. līdz 2018. gadam vadījusi Eiropas Komisijas pārstāvniecību Latvijā. Eiropas Komisijā strādāja no 2005. gada, bijusi Eiropas Savienības statistikas biroja *Eurostat* Ekonomiskās un reģionālās statistikas departamenta un Sociālās un informācijas sabiedrības statistikas departamenta direktore. Pirms tam vadījusi Latvijas Sabiedrisko pakalpojumu regulēšanas komisiju, bijusi Starptautiskā Valūtas fonda Ziemeļvalstu un Baltijas valstu direktora vecākā padomniece Vašingtonā, kā arī ieņēmusi dažādus amatus Latvijas Finanšu ministrijā. Darbojas “Ekonomistu apvienībā 2010”. Inna Šteinbuka ir Latvijas Zinātņu akadēmijas īstenā locekle. 2008. gadā par izciliem sasniegumiem finanšu un ekonomikas jomā Innai Šteinbukai piešķirts III šķiras Triju Zvaigžņu ordenis.

Valdis Zatlers ir latviešu ārsts, politiķis, Latvijas Valsts prezidents (08.07.2007.–08.07.2011.) Kā Valsts prezidents aktīvi iestājās par Latvijas politiskās un ekonomiskās konkurētspējas veicināšanu, tiesiskuma stiprināšanu un politiskās sistēmas modernizāciju. Valda Zatlera ārpolitiskā darbība ir stiprinājusi Latvijas ārējo drošību, pārliecību par Latvijas ekonomisko ilgtspēju, ir attīstījusi Latvijas eksporta tirgus. Valdis Zatlers ir iestājies par nacionālās pašapziņas veidošanu, uzsvēris latviešu valodas lomu sabiedrības saliedēšanā, kā arī veicinājis dialogu ar mazākumtautībām Latvijā. Ilggadējs Traumatoloģijas un ortopēdijas slimnīcas vadītājs.

